

મહાતીર્થ શંખેશ્વરના લલ્લ જિનમંદિરના મંડપો અને વિવિધ શિખરોનું દૃશ્ય

॥ अहम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितितुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

वर्ष ९ ॥ विक्रम सं. २००० : वीरनि. सं. २४५० : छ. सं. १९४४ ॥ : क्रमांक
अंक ९ ॥ जेठ वदि ६-२० : शु. दु. वा. २ : गू.न. १५ ॥ १०५

विषय - दर्शन

- १ मुनिश्रीगुणविनयविरचित श्रीस्तंभनकपार्श्वनाथस्तवन : पू. सु. म. श्री. कांतिसागरजी : ३६६
- २ श्री सुन्दरलसकृत हेमविमलसुरि-स्वाध्याय : प्रो. भोगीलाल ज. साडेसरा : ४००
- ३ श्रीद्रोवना लैन भद्रिनी मूर्तिशोना लेपो : पू. सु. म. श्री. न्यायविजयजी : ४०१
- ४ लैनधर्म अने नास्तिकवाद : श्री. पोपटलाल भोनलभार्थ महता : ४०४
- ५ श्रीहेमप्रममूरिविरचित त्रैलोक्यप्रकाश : श्री. मूलराजजी जैन : ४०७
- ६ जैन विद्वान ध्यान दें : श्री. मानमलजी सीपाणी : ४११
- ७ पूज्यताका विचार : पू. सु. म. श्री. विक्रमविजयजी : ४१५
- ८ रज्युश्या (टूकी वार्ता) : रतिवाल दीपयंद देसाई : ४१७
- ९ श्री विजयालुंदसुरिशिष्यविरचित यमकभय
श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथ स्तवन : श्री. साराबाई भखुवाल नरायण : ४२४
- १० श्री लुगलकिशोरल मुप्तारना भर्षादा-भंग : तंत्रीस्थानेथी : ४२७
- 'श्री लैन सत्य प्रकाश' संबंधी अंक अलिप्राय : श्री. साकरयंद भाखुल्यंद धडियाणी : ४२६
- 'विक्रम-विशेषांक' संबंधी वधु अलिप्रायो : ४३०

सूचना—आ मासिक हरेक अत्रे ल महिनानी पंदरमी तारीजे प्रगट थाय छे तेथी सरनामाना इरकारना जगर जारमी तारीजे समितितना कार्यालये पहोंयाडवा.

लवाजम—वार्षिक—जे रुपिया : छुटक यालु अंक—त्रायु आना

मुद्रकः—भगनबाई छोटालाई देसाई. श्री वीरविजय प्रीन्टींग प्रेस, सदापोस कोसरोड, पो. भो. नं. ६—लकितभार्ग कार्यालय—अमदावाद. प्रकाशकः—श्रीमनलाल गोकणदास शाह. श्री लैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगभाजनी वाडी, धीकांटा रोड—अमदावाद.

॥ वीराय नित्यं नमः ॥

श्रीशैलभक्त्यापकश

वर्ष ६]

कंभांक १०५

[अंक ६]

मुनिश्रीगुणविनयविरचित

श्रीस्तंभनकपार्श्वनाथ-स्तवन

संप्राहक-पूज्य मुनिमहाराज श्रीकांतिसागरजी

पूरितकामितभरमतिसुन्दर,-भानुकलाकमलाकमलाकर-

मकलितविभुताधारम् ।

श्रीस्तंभनकपुरालंकरणं,

भविकजनव्रजशिवसुखकरणं,

पार्श्वजिनं कुरु शरणम् ॥१॥

यदि वाञ्छसि जगतामैश्वर्यं,

परमानन्दपदप्रदवर्यं,

धर्मधुराधरधुर्यम् ।

अनुपममहिमोदधिहिमकिरणं, कुर्वाणं मनसिजमदकिरणं,

भज तासाहिमकिरणम् (?) ॥२॥

दूरोत्सारितदुरितकलापं,

स्वररसवत्ताजितपिकलापं,

पार्श्वजिनं दितपापम् ।

श्रीमदभयदेवैः

खरत्ररण,-नाथैः प्रकटितमद्भुतगुणगण,-

राजितमजितमनन्तम् ॥३॥

श्रीधरणेन्द्रभुजगपतिनिमित्तं,-

नानातिशयगुणोदयवर्षितम्,-

मधिपं वन्दे पार्श्वम् ।

पार्श्वसुराश्रितपार्श्वमहासं,

नीलकमलदलकजलभासं,

विश्राणितसुविलासम् ॥४॥

पद्मावतीसुरीकृतसेवं,

पार्श्वजिनं गुणसिन्धुररेवं,

पदलुलितासुरदेवम् ।

अट्टेमट्टेगर्भितमन्त्रैः,

स्मर वरकविकृतसद्गुणतन्त्रैः,-

रतिशयपूरितयन्त्रैः ॥५॥

नागार्जुनविरचितचितबुद्धे,-

द्रवीभूतहाटकरससिद्धेः,

स्तब्धत्वात्सकलत्वम् ।

यद्दृष्ट्या समजायत नियतं,

तत्स्तम्भनकमिति क्षितिविदितं,

तीथ यद्भून्महितम् ॥६॥

कासश्वासप्रभृतिमहामय,-

तूलोच्छालनपवनरनामय,-

पदभूषण जगदीश ! ।

गुणविनयस्तुत !

साधय वाञ्छित,-ममितशुभाश्रित !

वामायाः सुत !,

सन्मतिदायक देव ! ॥७॥

॥ इति श्रीस्तम्भनकपार्श्वनाथ-स्तवनम् ॥

શ્રીસુન્દરહંસકૃત હેમવિમલસૂરિ-સ્વાધ્યાય

[સંપાદક-પ્રો. ભોગીલાલ જી. સાંડેસરા, એમ. એ.]

[વિક્રમના સોળમા સૈકામાં થઈ ગયેલા તપાગચ્છાધિરાજ શ્રી સુમતિસાધુસૂરિના શિષ્ય આચાર્ય શ્રી હેમવિમલસૂરિના શિષ્ય સુન્દરહંસે તેમની રતુતિ રૂપે રચેલી તથા અઘાપિ અપ્રસિદ્ધ રહેલી એક ટૂંકી સ્વાધ્યાય અહીં રજુ કરી છે. પદ્યવલિઓ અનુસાર શ્રી હેમવિમલસૂરિએ લક્ષ્મીસાગરસૂરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. તેમને આચાર્યપદ સં. ૧૫૪૮ માં સુમતિસાધુસૂરિએ આપ્યું હતું અને તેમનો સ્વર્ગવાસ સં. ૧૫૮૩ માં થયો હતો.

શ્રી જિનવિજયજી સંપાદિત 'ઐતિહાસિક જ્ઞેન ગુર્જર કાવ્યસંચય'માં શ્રી હેમવિમલસૂરિ પ્રબંધમાં 'હેમવિમલસૂરિકૃગ' તથા 'હેમવિમલસૂરિસ્વાધ્યાય' એ બે કૃતિઓ છપાયેલી છે, જ્યારે અહીં રજુ કરવામાં આવેલી કૃતિ બંનેથી જિનન હોષ આ પત્રદ્વારા પહેલી વાર પ્રસિદ્ધિમાં આવે છે.

આ સ્વાધ્યાયના કર્તાનું નામ તેના અંતમાં સુન્દરહંસ આપેલું છે. સ્પષ્ટ છે કે કર્તા શ્રી હેમવિમલસૂરિના શિષ્યમંડળ પૈકીના હોવા જોઈએ. શ્રી હેમવિમલસૂરિ શિષ્ય-ધનદેવ શિષ્ય સુરહંસશિષ્ય-લાવણ્યરતનકૃત 'યશોધરચરિત્ર' સં. ૧૫૭૩માં રચાયેલું મળે છે. (જુઓ જ્ઞેન ગુર્જર કવિઓ ભા. ૧ પૃ. ૧૩૦-૩૧). 'યશોધરચરિત્ર'ની પ્રશસ્તિમાં કર્તાની ચુરુપરંપરામાં જોનો ઉલ્લેખ છે તે સુરહંસ અને પ્રરતુત સ્વાધ્યાયના કર્તા સુન્દરહંસ અજિનન હોય એ સંભવિત છે.

આ સ્વાધ્યાય પૂ. સુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ પાસેના એક જુના હસ્તલિખિત ગુટશમાંથી મળેલ છે. આખો ગુટકો એક હસ્તાક્ષરમાં લખાયેલો છે. ગુટકામાં અન્યત્ર 'શ્રાદ્ધઅતિચાર' સં. ૧૬૨૭માં લખાયો હોવાનો ઉલ્લેખ છે, એ જોતાં આપણી સ્વાધ્યાયની નકલ પણ એજ અરસામાં થયેલી હોવી જોઈએ.]

મૂળ કાવ્ય

- જિનશાસનિ ઉદ્દયુ દિનકરુ, નિયવિદ્યા નિન્નિજય સુરગુરુ;
 ગુરુલખધિ ગોઅમ ગણુકરુ, શ્રી હેમવિમલસૂરિ ચિર જયુ. ૧
 મરુમંડલ, માલવ, મેઢપાટ, ગુજ્જરધર, સોરઠ સંઘ થાટ;
 તેહે અખીઅ તુમ્હ તપગચ્છપાટ, જય જય જયરવ ભણુઈ ભાટ. ૨
 આવઈ સૂહવઈ સવિ ધરીઅ ઘાટ, વૃદ્ધ વધાવઈ મોતીઅ ભરીઅ ત્રાટ;
 તુમ્હ દેશન દીઠિ ગહગહાટ, તુમ્હે વહિતી અ કીધી પુણ્યવાટ. ૩
 તુમ પાય નમઈ નિતુ નરપતિ, તુમ્હે રૂપઈ જીતુ રતિપતિ;
 શ્રી હેમવિમલસૂરિ ગછપતિ, તુમ્હ સેવઈ હુઈ સુષસંપતિ. ૪
 તુમ્હ મૂરતિ મોહણુ વેલડી, તુમ્હ વાણી સાકર-સેલડી;
 લિઈ એક અલિઅહ આષડી, તુમ્હ વાંદિયા વિણુ ન રહિ ઘડી. ૫
 તુમ્હે મેહલડી માયા મોહમાન, સાહ ગંગાનંદન અતિ સુભણુ;
 નાણુ દંસણુ ચારિત્ર ગુણુનિહાણુ, જયુ જંગમતીરથ યુગપહાણુ. ૬
 શ્રી સુમતિસાધુસૂરિ-સીસરાય, શ્રી હેમવિમલસૂરિ વિમલકાય;
 તાંચિ રળં ઠૂં અચલઠાય, તુમ્હ સેવઈ સુન્દરહંસ પાય. ૭

રીદ્રોલના જૈન મંદિરની મૂર્તિઓના લેખો

લેખક-પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

રીદ્રોલ ગામ પ્રાચીન કહેવાય છે. દંતકથા મુજબ આ ગામને ત્ર્યંબાવતી નગરી કહે છે. અત્યારે પણ ગામની પશ્ચિમ તરફ જૂનાં ખંડિયેરો અને ટેકરા દેખાય છે. ત્યાં મોટી મોટી પ્રાચીન ઇંટો દેખાય છે. વરસાદની ઋતુમાં અવારનવાર પ્રાચીન સિક્કાઓ નીકળે છે, જેના ઉપર ગદર્ભરાજનું ચિહ્ન દેખાય છે.

અહીંથી પૂર્વમાં અમોડગઢ રાજધાની છે. ત્યાં ગયેસિંહુ રાજ્ય રાજકરતા હતા, જેના સિક્કાઓ અત્યારે પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. રીદ્રોલની પશ્ચિમે ધમેડાગઢ કહેવાય છે. રીદ્રોલ કે જે પ્રાચીન ત્ર્યંબાવતી કહેવાય છે તે અમોડગઢ અને ધમેડાગઢની ફરતી આરગાઉ લાંબી પહોળી હતી. ઉપર્યુક્ત બંને ગામોમાં પણ પ્રાચીન સિક્કાઓ-ગદર્ભરાજના ચિહ્ન-વાળા સિક્કાઓ અને પ્રાચીન ઇંટો મળી આવે છે, તથા જૂનાં ખંડિયેરો દેખાય છે.

આ ગામ બે સિદ્ધપુરોએ વસાવ્યાનું કહેવાય છે. અન્જૈનોમાં બેચાર મહાત્મા સંત-પુરુષો થઈ ગયાનું પ્રસિદ્ધ છે. આબુબાબુના ગામમાં આ ગામના લકતો-સંતો પ્રસિદ્ધ છે.

અહીં અત્યારે જૈનોનાં ઘર ૨૦ થી ૨૨ છે. આઠ દસ ઘર અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં બહાર ગયેલાં છે. કુલ બત્રીસથી પાંત્રીસ જૈન ઘરોની વસ્તી છે. ગામની કુલ વસતી હજારથી આરસો ઘરની છે. આ ગામનું ખીજું નામ લીલુડી પણ કહે છે. જે સંતે આ ગામ વસાવ્યું તેમણે લાડથી આ ગામનું નામ લીલુડી રાખેલું. અર્થાત્ આ ગામ સદાયે લીલું જમ રહે, આ ગામનો નિવાસી કદીયે દુઃખી-દરિદ્રી ન રહે એ એનો આશય છે.

અહીં એક સુંદર શિખરબદ્ધ જિનમંદિર છે, જેની સં. ૧૯૬૩ના જેઠ શુદ્ધિ ખીજની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. મૂલનાયક શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથજીની ભવ્ય અને ચમત્કારી પ્રતિમા છે. અવારનવાર જુદા જુદા ચમત્કારોની અનેક દંતકથાઓ સંભળાય છે.

અહીં હમણાં શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજના પટની પ્રતિષ્ઠા જેઠ શુ. ૨ ની હતી તે પ્રસંગે પ્રતિષ્ઠા કરાવવા મ્હારે ત્યાં જવાનું થતાં મંદિરમાંથી મૂર્તિઓના લેખ સમય મેળવી ઉતારી લીધા, તે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ ઉપયોગી-જરૂરી હોવાથી નીચે આપું છું-

મૂલનાયક શ્રીગોડીપાર્શ્વનાથજીની ગાદીમાં નીચે પ્રમાણે લેખ છે-

સંવત્ ૧૭૮૧ વર્ષે માઘ શુદ્ધિ ૧૦ શુક્ર સા. ગુલાલચંદ પુત્ર દીપચંદેન શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથચિંતે કારાપિતે શ્રીઅંચલગચ્છે શ્રીપૂજ્ય શ્રીવિદ્યાસાગરસ્મૃતિ ઉપદેશેન.

મૂર્તિની પાછળ લેખ હશે પરંતુ સીમેંટથી પાછળનો ભાગ ઢાંકી દીધો હોવાથી લેખ નથી દેખાતો.

મૂલનાયકજીની જમણી બાજુ શ્રી સંભવનાથજી છે અને ડાબી બાજુ શ્રી વાસુપૂજ્ય પ્રભુજી છે. બંને ઉપર લેખ આગળના ભાગમાં તો નથી જ. સુંદર વેદની આકૃતિ કરેલી છે. બંને પ્રભુજીનાં અનુક્રમે ઘોડો અને મહિષનાં લાંછન સાફ જણાય છે.

મૂલનાયકજીની પ્રતિમાજી ૧૭૮૧ની સાલનાં છે અને અંચલગચ્છના શ્રીપૂજ્ય શ્રી વિદ્યાસાગરજીપ્રતિષ્ઠિત છે. આ મૂર્તિ સં. ૧૯૬૩ની પ્રતિષ્ઠા વખતે ખંભાતથી લાવવામાં

૧ શત્રુંજયગિરિરાજ, ગિરનારગિરિરાજ, સમ્મેતશિખરગિરિરાજ, અષ્ટાપદગિરિરાજ, રાજગૃહી અને પાલપુરી આ છ પટોનો પ્રતિષ્ઠાઉત્સવ હતો. તેમાં પ્રથમના પટમાં કાતર-કામ છે અને ખીજા રંગીન છે.

૪૦૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૯

આવેલ છે. તેમજ ધાતુની પ્રાચીન પ્રતિમાજી કે જે ૧૧૪૭ની સંવત્સરી છે તે અહીંનાં ધર-મંદિરમાં મૂલનાયકજી તરીકે હતાં. પ્રતિષ્ઠાપક આચાર્ય શ્રી વર્ધ્ધમાનાચાર્યનાં સંતાનીય છે. ત્રીજો નંબર જે પ્રતિમાજીનો છે તે ભાવડા ગચ્છના આચાર્યથી પ્રતિષ્ઠિત છે.

ચોથા નંબરવાળાં પ્રતિમાજી શ્વેતાંબર હુંબડ જ્ઞાતિના શ્રાવકે ભરાવી છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા જૂહત્તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિજીએ કરાવેલી છે.

પાંચમા નંબરનાં પ્રતિમાજી બ્રાહ્મણગચ્છના આચાર્યે પ્રતિષ્ઠિત છે.

બાકી બીજાં પ્રતિમાજી તપાગચ્છીય આચાર્યોએ પ્રતિષ્ઠિત છે.

(૧)

સાત ફણાવાળી પ્રાચીન સુંદર ત્રિતીર્થી છે. વચમાં મૂલનાયકજી અને બે બાબુ બે કાઉસગમીયા છે. ઉપર સાત ફણા છે. તેની ઉપર બન્ને બાબુ વાજિત્રવાહકો છે. નીચે મૂળ ગાદીમાં સાપનું જ ગુચ્છળ વાળી બન્ને બાબુ ધર્મચક્રને આકાર બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. જમણી તરફ નીચે પાર્શ્વયક્ષ અને યક્ષિણીની સ્થાપના છે. મૂર્તિ સુંદર પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. તેના ઉપરનો લેખ નીચે પ્રમાણે છે.-

સં. ૧૧૬૭ શ્રીસુરવાન્ ગોત્રે શ્રી વર્ધ્ધમાનાચાર્યસંતાને સૂમતિપૂરેણ પૂર્ણરુદ્રેણ માર્યા સોહિણિસહિતેન પ્રતિમા જ્ઞાં..... પછી આગળ ધસાઇ ગયેલ છે.

(૨)

સુંદર ધાતુનો ચોવીશ વટો છે. તેનો શિલાલેખ નીચે પ્રમાણે છે.-

સં. ૧૫૩૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુ. ૫ શ્રી સ્તંભતીર્થવાસિ ઓસવાલ જ્ઞા. સો. જયસિંહ સુ. સો. આસા મા. (મા.) રન્નુ સુ. સો. શ્રીપાલેન માતુઃ ગારવે ભ્રાત્ર સો. રાજપાલ ષર્જાગ સુ. બહારાજ હેમરાજ પ્રમુખ કુટુંબ યુ. [તેન] શ્રી આદિનાથ ચતુર્વિંશતિ પટ્ટ કા. પ્ર. વૃ. ત્તપા. શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિ ઉપદેશે સંહેરંગ શાન્તિ સૂરિભિઃ

લેખ સુંદર અને સારો છે. મૂર્તિ પણ સુંદર અને ભવ્ય છે.

(૩)

સુંદર ધાતુનો ચોવીશવટો છે. લેખ પડિમાત્રા લિપીમાં આ પ્રમાણે છે.

સંવત્ ૧૫૦૯ વર્ષે જ્યેષ્ઠ વ. × રવૌ ભાવડાગચ્છે ઓસ. ૦ ૦ સં. છાહટ ગોત્રે ૦ હેમ સુ. કીકાનભર. કમ્માસાહ × જેસા મા. જગાદે × × × મા. માહ્ન-ળદે સુ. વાતાસહિતેન × × × મુખ્ય તીર્થકર વોર.

(બરાબર નથી વંચાતું)

(૪)

ધાતુની નાની સુંદર પંચતીર્થી છે.

સં. ૧૫૩૦ વર્ષે ચૈત્ર વદિ ૫ ગુરૌ દિને ષયરજગોત્રે શ્રી હુંબડજ્ઞાતિય કો. પેતા મા. સરસહ સુ. કોટડી આલંપાકેન પ્ર. મા. નાઈ દ્વિ. લલતાદે વૃ. બ્રા. કુંપાયુ તે. (ન) કો. વીરં શ્રેયસે શ્રી શ્રેયાંસનાથર્થિવં કારિતં પ્ર. શ્રી વૃહત્તપા-ગચ્છે મ. શ્રી ઉદય × × સૂરિણાં પટ્ટે મદ્દારક શ્રી જ્ઞાનસાગરસૂરિભિઃ શ્રીહરદુર્ગે-

(૫)

સુંદર ધાતુની પંચતીર્થી છે.

સંવત્ ૧૫૬૩ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૯ શનૌ શ્રી શ્રીમાલજ્ઞાતિય મં. માત્રા સુત

અંક ૯] રીદ્રોલના જૈન મંદિરોની મૂર્તિઓના લેખો. [૪૦૩

દૂગર માં. માજૂસુત જીવાકેન પૂર્વજનમિત માતૃપિતૃશ્રેયોર્થ આત્મશ્રેયસે શ્રી અમિતંદનચિંબકારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીબ્રહ્માણ ગચ્છે મ. શ્રી મુનિચંદ્રસૂરિભિઃ

કુમાદ્ર વાસ્તવ્ય.

(અહીં નજીકમાં જ કુવાદર ગામ છે. મહુડીથી લોદ્રા આવતાં રસ્તામાં આ ગામ આવે છે. એટલે લેખનું કુમાદ્ર ગામ એ જ અત્યારનું કુવાદર ગામ લાગે છે.

(૬)

આ પંચતીર્થો છે.

સંવત્ ૧૬૦૧ વર્ષે ફાગણ સુદિ ૬ રવો શ્રી શ્રી x x વ્યા. શ્રી વછ્ણા વ્યા. સાળા માં. શ્રમપ્રા વ્યા. વછ્ણ હરમ્યાદે પ્રમુખ પરિવારયુતેન સ્વશ્રેયોર્થ શ્રી શ્રેયાંસનાથચિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં શ્રી પૂ. વિજયદાનસૂરિશિષ્ય શ્રીરાજવિજયસૂરિભિઃ તપાપક્ષે.

(૭)

એકલમલ ધાતુની નાની મૂર્તિ છે.

સં. ૧૮૦ ” માઘવદિ ૬. ગુરુ અમરા વાસ્તવ્ય x x x કુંરપાલ x x સપદંત પુત્ર દનાતેન શ્રીશાન્તિનાથજિનચિંબં કારાપિતં મ. તપાગચ્છે.

આ મૂર્તિમાં લેખ સંવત્ ૧૮૦ નો છે, પરંતુ ભાષા અને ગચ્છનું નામ જોતાં ૧૮૦૭ હોય એમ લાગે છે, કારણકે સંવત્ના આંકડાની પાસે ” ચિન્હ છે તે કદાચ ૭ સૂચવે છે.

(૮)

ધાતુની એકલમલ નાની મૂર્તિ છે, જેનો લેખ આ પ્રમાણે છે-

સં. ૧૬૩૨ વૈ. શુ. ૩ શ્રી શ્રેયાંસચિંબં શ્રી x લાલકારિતં પ્રતિષ્ઠિતં x x x

(૯)

ધાતુની સિદ્ધચક્રની પાટલી છે. લેખ નીચે મુજબ છે-

સંવત્ ૧૮૯૩ ના માઘ શુક્લ ૧૦ તિ. | બુધે રાજનગરે ઓસવાલ જ્ઞાતિય વૃદ્ધસાષા (જ) યા સેઠ રમણુભાઈ નામના સીદ્ધચક્રપટિકા કરાપિતં મ। શ્રી સાંતિસાગરસુરીભિઃ પ્રતિષ્ઠિતં સાગરગચ્છે શુભં.

આ ગામમાં જૈનોનું આ એક જ સુંદર જિનમંદિર છે. ગામના જૈનેતર મહાનુભાવો પણ અવારનવાર દર્શને આવે જ છે અને ખાસ કરીને દિવાળીના ત્રણે દિવસોમાં દરેક અજૈન રાત્રે પ્રભુજીનાં દર્શને જરૂર આવે જ છે. શ્રી ગોડીજી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ પ્રત્યે યધાને શ્રદ્ધા પ્રેમ અને ભક્તિ છે. આ જ વર્ષે અજૈનોનાં બે મંદિરો તૈયાર થયાં છે. બન્નેની પ્રતિષ્ઠાનો દિવસ જેઠ શુદિ બીજ જ નક્કી હતો. પરંતુ તે ભાઈઓના મતભેદને કારણે એકની પ્રતિષ્ઠા થાય છે. બીજાની ભવિષ્યમાં થશે. આપણે ઇચ્છીએ છીએ કે જિનમંદિર પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અને ભાવના અચલ રહે.

૧ અમરા ગામને અત્યારે અમરાપુર દેલવાડા કહે છે. રીદ્રોલથી દક્ષિણમાં ચાર ગાઉ દૂર છે. અહીં વરસાદના વહેણમાંથી એક સિદ્ધચક્રની પાટલી પ્રાપ્ત થયેલી છે, જે અત્યારે મંદિરમાં વિલમ્બાન છે. પણ કોઈ લેખ તેમાં નથી.

૨ આ ભણુભાઈ શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈના ભાઈ ભણુભાઈ છે.

૩ આ શાન્તિસાગરસૂરિ તે છે કે જેમના નામનો ઉપાશ્રય અમદાવાદમાં પ્રસિદ્ધ છે,

જૈનધર્મ અને નાસ્તિકવાદ

લેખક : શ્રીયુત યોપટલાલ મોનજીભાઈ મહેતા

સામાન્ય જનતામાં અને કેટલાક કેળવાએલાં હિંદુઓમાં પણ એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે જૈન લોકો ચૂસ્ત નાસ્તિકો છે. આ માન્યતાનું મૂળ ગમે તે હો, પણ તે ખોટી જ છે, અને તેમાં કેવળ જૈનો પ્રત્યેના અસત્ય આક્ષેપ સિવાય બીજું કંઈ નથી, એ વાત ખતાવવા આ લેખમાં કોઈક પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સૌથી પહેલાં તો જૈન લોકોનો વ્યવહાર જોતાં પણ તેમની સામે નાસ્તિકતાનો આક્ષેપ ટકી શકે તેવો નથી. તેઓ પરભવને માને છે, નરક, સ્વર્ગ અને મોક્ષ સ્વીકારે છે, પુણ્ય અને પાપ કચુલ રાખે છે, સંસારને અસાર અને અનિત્ય માની તેનો ત્યાગ ઉપદેશ છે, આત્મા અને પરમાત્મા વિષે પરમ આદર યુક્તિથી લુએ છે. તેમના સળંગ વ્યવહારમાં જોશો તો ખાત્રો થશે કે તેઓ પરમાત્માનું પૂજન-અર્ચન, સ્મરણ-ધ્યાન પ્રતિદિન કરે છે. નિર્ગ્રન્થ તેમના ગુરુ છે, જેઓ કોઈ પણ સ્વાર્થ વિના સત્ય ઉપદેશ આપે છે. અને તેમના ધર્મના પાયાનો સિદ્ધાંત અહિંસા છે. જૈનોના આ વ્યવહાર ઉપરાંત તેમની ભીતરમાં જઈ જોવામાં આવે તો વિશેષ પાકી ખાત્રો થશે કે જૈન ધર્મ પૂર્ણ આસ્તિક દર્શન છે, અને તેના પ્રત્યે જે કેટલાંક સૂઝ ધરાવે છે, અને તેમની અહિંસાની મરકરી કરે છે, તે કેવળ નિરાધાર છે.

દુનિયામાં પ્રચલિત ધર્મોમાંના મોટા ભાગમાં આ વિશ્વનો કર્તા ઈશ્વર છે એ માન્યતાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે; અને આ માન્યતાના પડધારૂપે જે જે ધર્મોમાં સૃષ્ટિના કર્તા તરીકે ઈશ્વરને માનવામાં નથી આવેલ તે સઘળાં ધર્મોને તેઓ એક પાટલે ખેડેલા માની તે સઘળાંને નાસ્તિક ધર્મો તરીકે સંગ્રહિ છે. પરંતુ આ માન્યતા વિષે આપણે જરા ઉંડાણથી પૃથક્કરણ કરવાની જરૂર છે, કેમકે સૃષ્ટિનો કર્તા હોવો જ જોઈએ અને તે ન માને તે બધા નાસ્તિકો આ બાબતનું પૂર્ણ સ્પષ્ટીકરણ થયા વિના વિરોધનો ખુલાસો ગળે ઊતરે નહિ.

ઇશ્વરે સૃષ્ટિ રચી તેમ નહીં માનનારા ધર્મોમાં જૈનધર્મ સુખ્ય છે. આવી માન્યતા ધરાવનાર બીજા ધર્મો પણ છે, જે બધા ભૌતિક કે આર્વાક દર્શનોની ક્રાંટિનાં છે, જેમાં ઈશ્વરે સૃષ્ટિ રચી એમ માનેલ નથી. આમ છતાં આવાં આર્વાક ક્રાંટિનાં ધર્મો અને જૈનધર્મ વિષે ઉપર ઉપરથી પણ જોનારને ખાત્રી થાય છે કે જૈન ધર્મની સૃષ્ટિ-અકતૃત્વવાદની માન્યતા તેમના પૂર્ણ આત્મજ્ઞાનમાંથી ઉદ્ભવી છે. ઉપરના અન્ય ધર્મોની અકતૃત્વવાદની માન્યતા કેવળ જડવાદનું કારણ છે. આ બધા ધર્મો આત્માને, પરભવને, પાપ-પુણ્યને, નરક-સ્વર્ગ અને મોક્ષને, ઇત્યાદિ કોઈ તત્ત્વને કબૂલતાં નથી. તેઓ ચૈતન્યને પાંચ ભૂત-પદાર્થોનું કારણ કે કાર્ય માને છે, અને જળના પરપોટાની જેમ તે તેમાં જ વિલય પામી જાય છે એમ માને છે, એટલે ચૈતન્ય મહાશૂન્ય બની જાય છે. ‘ખાધું-પીધું તે આપણા બાપનું’ એવી વિલાસી ભાવના ત્યાં પ્રચળરૂપે પ્રવર્તે છે. તેઓ માંસ, મદિરા, મૈથુન વગેરે ભોગધર્મો સ્વીકારે છે. જ્યારે જૈનધર્મ આત્મા, કર્મ, પાપપુણ્ય, સ્વર્ગ, નરક, મોક્ષ અને તેના ઉપાયો વગેરે તમામ તત્ત્વોને માને છે. આ બાબ-

અંક ૯]

જૈનધર્મ અને નાસ્તિકવાદ

[૪૦૫]

તેમાં તેમની સક્ષમતા એટલી છે કે આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વ્યક્ત થાય ત્યારે તે પરમાત્મા કહેવાય છે.

આવા અનંત આત્માઓ મોક્ષમાં બિરાજે છે. તેમના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અનંતજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, શક્તિ ઇત્યાદિ છે. ત્યાંથી તેમને કોઈ અવતાર નથી, કોઈ કર્મનો લેખ નથી. સિદ્ધ થયેલ આત્મા કર્મ કરતા નથી અને સૃષ્ટિ રચવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. આ વિશ્વ તો એના સ્વરૂપમાં અનાદિકાલનું છે, કાઇનું તે રચેલ નથી, સ્વભાવ મુજબ તેમાં ફેરફાર અને પરિણામ થયાં કરે છે. સર્વે શાશ્વત દ્રવ્યો સ્વતંત્ર દ્રવ્યો છે, અને તેનો કોઈ બનાવનાર નથી. સંસારી જીવ મૂર્છિત દશામાં પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ અનાદિથી બૂલેલ હોઈ અને બાહ્ય પુદ્ગલોમાં સત્ય માની તેમાં પ્રચૂર આસક્ત રહે છે. સાચા ગુરુના સંગથી આવે સંસારી જીવ તે ખોટી માન્યતા દૂર કરી આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું જ્ઞાન દઢ કરી તે પ્રાપ્ત કરવાનાં સાધનો સેવી તે દ્વારા કર્મમલ દૂર કરી આત્મજ્યોતિ પ્રગટાવે ત્યારે તે મુક્તઆત્મા પરમાત્મા કહેવાય છે. જૈનધર્મમાં આવી જાંચ કોટિની સ્થિતિનો સ્વીકાર કરેલ હોવા છતાં ઇતર દર્શનો કેવળ પોતાની અશુદ્ધ માન્યતાથી જૈનોને નિંદે છે તેમાં તેમને જ ગેરલાભ છે. સાચી વસ્તુનો પરિહાર કરવાથી સત્યને કોઈ નુકશાન નથી, પરંતુ નુકશાન તો તેનો પરિહાર કરનારને જ છે.

આ પરથી એટલું તો સ્પષ્ટ થયું હશે કે જૈન દર્શન પૂર્ણ આત્મદર્શન છે અને તે પણ ઈશ્વર કે પરમાત્માને માને જ છે. ફેર એટલો જ છે કે જૈનધર્મ પ્રેરેલ પરમાત્મા કે ઈશ્વર કદી પણ અવતાર લેતા નથી, ફરી તેમને જન્મ કે મરણ સહવા પડતા નથી અને તેઓ સૃષ્ટિની કોઈ પણ રચના કરતા નથી, કેમકે તેમને તેમ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. તેઓ અદાર દૂષણોથી રહિત પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને શક્તિના ધારક વીતરાગ છે અને આવા પરમાત્મા કોટિના ઈશ્વરને જૈનો શુદ્ધ મનથી નિજ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા માટે ખૂબ ભક્તિથી પૂજે છે. તેમની ભક્તિ-પૂજા સ્મરણ સ્તુતિ કોઈ પણ અન્ય ધર્મના ભક્ત-પુરુષથી જરાય ઓછી કે ઊતરતી નથી; બલકે કેવળ વીતરાગ ભાવવાળી હોઈ શ્રેષ્ઠ કોટિની છે. આવા ધર્મને કે તેના ધર્મીઓને નાસ્તિક કર્ષ રીતે કહેવાય ? ટૂંકમાં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જૈનધર્મ પણ ખીજા ધર્મો માફક ચૈતન્યપ્રધાન આત્મધર્મ છે. અને તેમાં ઈશ્વર કે પરમાત્મા સંબંધી શ્રેષ્ઠ માન્યતા અને જ્ઞાન પ્રવર્તે છે; અને તેથી તે ધર્મ પૂર્ણ આસ્તિક ધર્મ છે.

જૈનધર્મ અને ઇતર ધર્મો ઈશ્વરના સ્વીકારમાં એક વિચારવાળા હોવા છતાં તેઓમાં ઈશ્વર જગતનો કર્તા છે કે નહીં એ રીતે ઈશ્વરના સ્વરૂપ સંબંધી જે વિચારભેદ પ્રવર્તે છે, તે સંબંધી થોડો ખુલાસો કરી આ લેખ સમાપ્ત કરીશ.

ઈશ્વરને જગતકર્તા તરીકે માનનારા ધર્મો એમ ફલીલ કરે છે કે જેમ જગતમાં હરેક યીજોના કર્તા કોઇ ને કોઇ હોય જ છે, તેમ આવા વિશાળ અનંત બ્રહ્માંડનો પણ કોઇ કર્તા હોવો જ જોઈએ. આ ફલીલનો ઉત્તર એટલો જ કે કોઇપણ સ્વતંત્ર દ્રવ્યનો કર્તા જગતમાં જોવામાં આવતો નથી. એક કુંભાર ધડો બનાવે, તન્તુવાય પટ બનાવે કે ફારીગર

૪૦૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૯

કાંઈ રચના કરે તેમાં કુંભાર ઘડાને ઉત્પાદક નથી, કેમકે ઘડાનું ઉત્પાદન તો માટીમાંથી થયું જે કુંભારે અનાવેલ નથી. એવી જ રીતે ખીજા પદાર્થોમાં કદપી લેવું. આ જ હિસાબે આ વિશ્વના સ્વતંત્ર દ્રવ્યોને કોઈ કર્તા નથી; તેઓ અનાદિસિદ્ધ છે. તેઓ શૂન્યમાંથી અન્યા નથી, પરંતુ અનાદિકાલથી માંડીને અનંતકાળ સુધી તેઓ પોતપોતાના ગુણ લક્ષણો સહિત છે, હતા, અને રહેશે.

વળી ઈશ્વરે સૃષ્ટિ અનાવો એમ માનીએ તો જેમ કુંભારે માટીમાંથી ઘડાનું સર્જન કર્યું તેમ ઈશ્વરે આ પદાર્થો શેમાંથી અનાવ્યા? એ સવાલ ઊભો થશે. પોતામાંથી અનાવ્યા એમ કહેશે તો ઈશ્વરનું સ્વરૂપ જે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે ગુણ માનેલ હોઈ તેમાં દૂષણ આવે છે. આ જગતના પદાર્થો જડ અને ચેતન ઉભય લક્ષણોવાળાં ભિન્ન ભિન્ન છે. એટલે તેની હયાતિ ઈશ્વર સ્વરૂપમાંથી સંભવી શકતી નથી. ખીજા કોઈ વસ્તુમાંથી અનાવ્યા તેમ કહીએ તો તે ખીજા વસ્તુની હયાતી પહેલાં હતી તેમ સિદ્ધ થાય છે. તેથી તેમ માનવામાં તો પોતાનો પક્ષ જ અસિદ્ધ થાય છે. તેથી કહેવું પડશે કે, આ વિશ્વ અનાદિ સિદ્ધ છે અને તેમાંના શાશ્વત દ્રવ્યો કોઈના અનાવેલાં નથી. વળી ઈશ્વરને આ વિશ્વ રચવાનું શું પ્રયોજન? ઈશ્વરને આ લીલા કરવામાં આનંદ છે તેમ કહીએ તો ઈશ્વર નિર્દય ઠરશે. જગત ઉપર ઉપકાર કરવા માટે કર્યું તેમ કહીએ તો રચના થયા પૂર્વે કોઈ ન હતું તો ઉપકાર તે વખતે કોના પર કરવાનો હતો? ઈશ્વરે દયાથી કે પરોપકારના હેતુએ વિશ્વ રચ્યું, તેમ માનવા કોઈ કારણ સાચું ઠરતું નથી, તેથી ઈશ્વરને આ જગત રચવા કાંઈ કારણ નથી તેમજ દરે છે. વળી ઈશ્વરે આ જગત રચી સર્વ સમાનતા-જ્ઞાન ઇત્યાદિ શુભ જ રચના કેમ ન કરી, અને દુઃખ, અજ્ઞાન, રોગ, શોક કેમ થવા દીધા? ઈશ્વરનો તેવો હેતુ ન હતો, તેમ કહેશે તો શું ઈશ્વર આ રચનાનું ફલ પૂર્વે જાણતા ન હતા વારુ! અને વળી કહેશે કે કર્મથી સુખ દુઃખ ઇત્યાદિ થાય છે તો ફક્ત એક સારા કર્મવાળો અને ખીજો નરસાં કર્મવાળો કેમ રહ્યો? તેમાં તો તેમની પક્ષપાતી ખુધિ ઠરશે. માટે કહેવું જ પડશે કે ઈશ્વરને આ સૃષ્ટિની રચના કરવાનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. આમ ઈશ્વરના સ્વરૂપને વિશેષ વિચાર કરતાં કહેવું જ પડશે કે નિરંજન સર્વજ્ઞ ભગવાનને આ દશ્યરૂપી જગત જેમાં દુઃખ રોગ શોક ઇત્યાદિ છે તે અને જડ ચેતન પદાર્થોવાળું જગત રચવાને કાંઈ કારણ નથી. એમ કહેવું કે નિરંજન સર્વજ્ઞ ઈશ્વરને આ દશ્યલીલારૂપ જગત રચવું પડ્યું તો તે તો 'વદતો વ્યાધાત' જેવું જ છે. નિરંજન ઈશ્વર અને સાકાર દીન જગત એ બેનો મેળ જ શી રીતે ખાય? ઈશ્વરને આ વિશ્વની રચના કરવા કોઈનું દયાણુ નથી, પોતાની જ મરજીથી કર્યું ઇત્યાદિ સર્વ વિકલ્પોમાં ઈશ્વરને રૂપી, કર્મવાળો, જન્મમરણયુક્ત જ માનવો પડશે, જે ઈશ્વરના વિશેષ્યના સ્વભાવથી વિરુદ્ધ છે. માટે તે વિકલ્પો જ અંગીકાર કરી શકાય નહિ. ટૂંકમાં નિરંજન નિરાકાર સર્વજ્ઞ એવા ઈશ્વરે આ વિશ્વની રચના કરી નથી, તેમ સ્વીકારવું પડશે. આ બધી વાતનો નિષ્કર્ષ એ છે કે, જૈનધર્મ પણ ઈશ્વરને માને છે, પરંતુ તેના સૃષ્ટિકૃતવનો વિરોધ કરે છે, અને આ વિરોધનો આધાર શ્રુતિ, યુક્તિ અને અનુભૂતિમાં રહેલો છે, તેથી આ ધર્મ નાસ્તિક નથી, પણ પૂર્ણ આસ્તિક છે એ સિદ્ધ થાય છે.

श्रीहेमप्रभसूरि-विरचित त्रैलोक्यप्रकाश

लेखक : श्री. मूलराजजी जैन, एम. ए., एल-एल, बी.

आजीविका चलाने या मान-प्रतिष्ठा पाने के लिये जैन साधुओंको ज्योतिष और वैद्यककी प्रैक्टिस करना वज्रित है, पर इनके सीखने का निषेध नहीं था ।^१ जैन ग्रन्थों में इन विद्याओं से संबन्ध रखनेवाले अनेक पाठ मिलते हैं जिनसे प्रकट होता है कि इन ग्रन्थों के रचयिता इन विद्याओंसे भलीभांति परिचित थे । संघरक्षा तथा शासन-उन्नति के लिये पूर्वाचार्योंने इन विद्याओंसे बड़ा चमत्कार दिखलाया है । यतिवर्ग (पूज या गोरजी) तो धर्मोपदेश के साथ २ ज्योतिष और वैद्यक द्वारा जैन तथा जैनेतर जनता पर बड़ा उपकार करते थे । इन्होंने इन विद्याओं में इतनी निपुणता प्राप्त की थी कि बड़े २ राजा, महाराजा और सेठ इनके भक्त बन गये थे ।

जैन विद्वानोंने ज्योतिष और वैद्यक पर अनेक ग्रन्थ रचे, जिनमेंसे बहुतसे अबतक विद्यमान हैं^२ । उन्हीं में से एक ज्योतिष ग्रन्थ का यहां पारचय कराया जाता है । यह है त्रैलोक्य प्रकाश । इसके नाम से तो प्रतीत होता है कि इसमें त्रिलोकी अर्थात् स्वर्ग, मर्त्यलोक और पाताल का वर्णन होगा, परंतु वास्तव में यह लग्नशास्त्र है, जिसमें ज्योतिष योगों के शुभाशुभ फलों पर विचार किया है और मानवजीवन संबन्धी अनेक विषयों का फलादेश बतलाया है ।

किसी समय जैनसंप्रदायमें यह ग्रन्थ काफ़ी प्रचलित रहा होगा, क्योंकि इसकी बहुत सी प्रतियां अब भी यत्र तत्र विद्यमान हैं । जैसे—

१. पंजाब में अम्बाला शहर के श्वेताम्बर भंडार में ।^३

२. लाहौर डी. ए. वी. कॉलेज की लालचंद लाहरी में ।

३. दो प्रतियां पाटण भंडाण में ।

४. बीकानेरनिवासी श्रीयुत अग्रचंद नाहटा के भंडार में ।

५. दो प्रतियां बड़ोदा गांधकवाड़ ओरियंटल इन्स्टिट्यूट में ।

६. “ सी. पी. की सूची ” (कोलहार्नद्वारा संकलित) में नं० ३९६ “ लग्न-शास्त्र ” नाम से दर्ज है ।

१. छिन्न सरं भोमंतलिकखं सुविणं लक्खणदंडवत्थुविज्जं ।

अगंविदारं सरस्स विज्जयं जे विज्जहिं न जीवइ स भिक्खु ॥ ७ ॥

मंतं मूलं विविहं वेज्जचितं वमणविरेयणधूमणेत्तसिणाणं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च तं परिचाय परिव्वए स भिक्खु ॥ ८ ॥

[उत्तराध्ययन, अध्या. १५]

२. देखिये “ जैनग्रन्थावली ” में ज्योतिष और वैद्यक ग्रन्थों की सूची ।

३. “ A Catalogue of manuscripts in the Panjab Jain Bhandars, ” Lahore 1939. पंजाब के जैन भंडारों की सूची, ग्रन्थ नं० १११४. ३३ पत्र जिनमें से २४ से २७ तक के चार पत्र नहीं हैं ।

७. "ग्रन्थावली" में अर्धकाण्ड दर्ज है ।

८. पीटर्सन की सूचियों में एक दो प्रतियां दर्ज हैं ।

त्रैलोक्यप्रकाशका कर्ता और रचनाकाल

मूल ग्रन्थमें कई स्थानों पर उसके रचयिताका नाम देवेन्द्रसुरिशिष्य हेम-प्रभसुरि लिखा है, लेकिन उनके समय और गच्छका उल्लेख नहीं मिलता । देवेन्द्र नामके आठ दस और हेमप्रभ नामके तीन चार आचार्य ज्ञात हैं । इनमेंसे त्रैलोक्यप्रकाश का कर्ता कौन था, इस बात का निर्णय नहीं किया जा सकता ।^४ तथापि यह ग्रन्थ सं. १५७० से अवश्य पहले रचा गया होगा क्योंकि अम्बाला-शहर वाली प्रति इस संवत् की लिपिकृत है । सं. १६४४ में "ताजिक नील-कण्ठी"की रचना हुई । उसके प्रश्नतन्त्रमें त्रैलोक्यप्रकाश का उल्लेख है ।^५ हेम-प्रभसुरि लिखते हैं कि इस प्रकार के लग्नशास्त्र का म्लेच्छोंने विस्तार किया, पर प्रभु की कृपा से जैनों में भी इस शास्त्रका अस्तित्व बना रहा ।^६ इसमें मुथशिल और मचकूल आदि संज्ञाओं का प्रयोग मिलता है,^७ अतः यह ग्रन्थ सं. १५७० से बहुत पहले का न होगा । संभवतः विक्रम की चौदहवीं अथवा पंद्रहवीं शताब्दी में लिखा गया हो, जब भारत पर मुसलमानों का काफ़ी प्रभाव पड़ चुका था ।

यह लेख अम्बाले की प्रति तथा श्रीयुत अगरचन्द नाहटा की प्रति के कुछ पन्ने देख कर तय्यार किया गया है ।

मैं इस लेख द्वारा श्वेताम्बर समाजका ध्यान पंजाब के जैन भंडारों की ओर आकर्षित करता हूँ । "जैन सत्य प्रकाश"के क्रमांक १०३ में मुनि समुद्रविजय का "पंजाब में जैनधर्म" शीर्षक लेख छपा है उसमें सं. १७०९ के बने पार्श्वनाथ-स्तवन और सं. १७१० के चित्रपट्ट का वर्णन है जो जंडियालके भंडारमें सुरक्षित हैं । पंजाब के जैन भंडारों में अनेक अज्ञातपूर्व, अतिप्राचीन, सचित्र प्रतियां विद्यमान हैं जैसा कि पंजाब यूनिवर्सिटी द्वारा प्रकाशित केवल पांच भंडारों की सूची से विदित होता है । ऐसे बहुतसे और भंडार हैं । समस्त भंडारों की सूची से शासनकी बड़ी सेवा होगी ।

कृष्णनगर, नेहरूस्ट्रीट, लाहौर.

परिशिष्ट

त्रैलोक्यप्रकाश के कुछ उद्धरण

§ १. आरम्भ—

श्रीमत्पाद्द्वीमिधं देवं केवलज्ञानभास्करम् ।

वाग्देवीं खेचरांश्चापि नत्वा लग्नमहं ब्रुवे ॥१॥

लग्नं देवः प्रभुः स्वामी लग्नं ज्यातिः परं मतम् ।

लग्नं दीपो महान् लोके लग्नं तत्त्वं दिशन् गुरुः ॥२॥

४. देखिये इसी लेख का परिशिष्ट § ३.

५. Catalogue of Sanskrit Manuscript in the India Office, London. Vol. V

६. इस लेख का परिशिष्ट § १. श्लो. ६; मणित्थताजिक, श्लो, ९ ।

७. " " § २.

लग्नं माता पिता लग्नं लग्नं बन्धुनिजः स्मृतम् ।
 लग्नं वृद्धिर्महालक्ष्मीर्लग्नं देवी सरस्वती ॥३॥
 लग्नं सूर्यो विधुर्लग्नं लग्नं भौमो बुधोपि च ।
 लग्नं गुरुः कविर्मन्दो लग्नं राहुः सकेतुकः ॥४॥
 लग्नं पृथ्वा जलं लग्नं लग्नं तेजस्तथानिलः ।
 लग्नं व्योम परानन्दो लग्नं विश्वमयात्मकम् ॥५॥
 म्लेच्छेषु विस्तृतं लग्नं कलिकालप्रभावतः ।
 प्रभुप्रसादमासाद्य जैने धर्मेवतिष्ठते^१ ॥६॥
 तुला तु मुख्ययन्त्राणि^२ तिष्ठन्ति किल ताजिके ।
 षड्वर्गशुद्धिमाख्याति लग्ननिश्चयमिच्छताम् ॥७॥
 दिव्यज्ञानप्रतिच्छन्दं करणी केवलस्य च ।
 उपकाराय लोकानां लग्नशास्त्रं करोम्यहम् ॥८॥
 त्रीन् कालान् त्रिषु लोकेषु यस्माद् बुद्धिः प्रकाशते ।
 तत् त्रैलोक्यप्रकाशाख्यं ध्यात्वा शास्त्रं प्रकाश्यते^३ ॥९॥
 ब्रह्मणा चेष्टितं साक्षाद्ज्ञानमानन्दमिश्रितम् ।
 स्फुटोर्कर्तुमिवारब्धं चतुर्जैतनूद्भवम् ॥१०॥

§२. मथशिल, मचकूला—

मथशिलास्तु विज्ञेया रवेस्तुल्याः^४ शुभान्तराः ।
 तावन्तो मचकूलाश्च ज्ञेयाः शुभनिरीक्षणे ॥१०८॥
 लग्ने चन्द्रः शनिः कुम्भे रवौ बुधे विरस्मितः ।
 कौटिल्यो^५ नागतः प्रष्टा विज्ञायैवं ततो वदेत् ॥१०९॥

§३. कर्ता का नाम—

- (क) श्रीहेलाशालिनां योग्यमप्रभीकृतभास्करम् ।
 भस्कुभेक्षिकया चक्रेऽरिभिः शास्त्रमदूषितम् ॥६४॥
 [अम्बालावाली प्रति, पत्र ७ (क)]
- (ख) क्रियते केवलादर्शनिधिसिद्धिप्रकाशकृत् ।
 श्रीमद्देवेन्द्रशिष्येण श्रीहेमप्रभसूरिणा ॥७॥
 [अम्बाला-प्रति, पत्र ९ (ख)]
- (ग) इसी प्रकार पत्र १० (ख) पर,.....पुरसिद्धिप्रकाशकृत् ।
- (घ) श्रीमद्देवेन्द्रसूरिणां शिष्येण ज्ञानदर्पणः ।
 विश्वप्रकाशकश्चक्रे श्रीहेमप्रभसूरिणा ॥४६॥
 [अम्बाला-प्रति, पत्र १३ (क)]

१ अगरचंद नाहटा की प्रतिमें—जैनधर्मेवतिष्ठते—पाठ है ।

२ " " " शुलावमुख्ययन्त्राणि " ।

३ " " " धर्मशास्त्रं स्मराम्यहम् " ॥

४ " " " में—द्वादशैव—पाठ है ।

५ " " " कौटिल्ये " ।

४१०]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष ६]

- (ङ) श्रीहेलाशालिनां.....जैसे ऊपर (क) में है ॥६१॥
पादाद्याक्षरैर्नाम [पाटण-प्रति]
- (च) दहन्तं तु भवोद्यानं द्योतयन्तं जगत्त्रयम् ।
लक्ष्मीलक्ष्मविधातारं नत्वा पार्श्वं जिनेश्वरम् ॥३॥
श्रीमद्देवेन्द्रशिष्याणुः सर्वशास्त्राब्धिपारगः ।
श्रीमान् हेमप्रभसूरिरर्घकाण्डं स्मरत्यसौ ॥३॥
सेतिकामानपल्लीनां संख्याज्ञानाय साम्प्रतम् ।
बहुष्वप्यर्घकाण्डेषु तथ्यं शास्त्रं विरच्यते ॥५॥
[अम्बाला-प्रति, पत्र ३१ (ख)]

§४. अन्त—

प्रतिमास्वल्पवेदानां यावन्तः परिमाणवः ।
तावद् युगसहस्राणि कर्तुर्भोगभुजः फलम् ॥५१॥

§५. पुष्पिका—

इति त्रैलोक्यप्रकाशो ग्रन्थः समाप्तः ॥ छ ॥ श्रीः ॥
ग्रन्थाग्रं १३०० श्लोकसंख्यया मितिः ॥
॥ सं. १५७० वर्षे आषाढ शुदि ८ शुके, अद्येह
श्री अहिमदावादनयरे लिखितं विप्र विणायागेन ।

§६. ग्रन्थान्तर्गत प्रकरण तथा उसकी अन्तिम श्लोकसंख्या—

स्थानबल	श्लोक ५५	भोजनप्रकरण	श्लोक ३३६
कालबल	" ५९	ग्रामप्रकरण	" ३५०
दृष्टिबल	" ६०	पुत्रप्रकरण	" ३९२
दिकफल	" ६२	रोगप्रकरण	" ४१३
ग्रहावस्था	" ६६	जायाप्रकरण	" ४४२
ग्रहमैत्री	" ६९	स्त्रीजातक	" ४५६
राशिवैचित्र्य	" ८६	सुरतप्रकरण	
षड्वर्गशुद्धि	" ९३	परचक्रामण	
लग्नज्ञान	" ११०	गमनागमन	
अंशकफल	" १३४	गज, अश्व, खड्ग आदि चक्र युद्धप्रकरण	
जन्मदशाफल			
प्रकारान्तरेणजन्मदशाफल	" १३८	सन्धिविग्रह	
राजयोग	" १५६	पुष्पनिर्णय	
ग्रहस्वरूप	" १७७	स्थानदोष	
द्वादशभावेभ्यस्तस्वचिन्ता	" १९१	जीवित, -मृत्युफल	
केन्द्रविचार	" २४१	प्रवहनप्रकरण	
वर्षफल	" २६३	वृष्टिप्रकरण	
निधानप्रकरण	" २६५	अर्घकाण्ड+	
सेवधिप्रकरण	" ३०७	स्त्रीलाभप्रकरण	

+अर्घकाण्ड में वास्तुओंके मंदा तेज होने का वर्णन है ।

जैन विद्वान ध्यान दें

[वर्तमान इतिहासकी अधिकांश पाठ्य पुस्तकोंमें
भगवान महावीर व जैनधर्मके सम्बन्धमें भ्रमपूर्ण प्रचार]

निवेदक—श्रीयुत मानमलजी सीपाणी, लखर (ग्वालीयर)

मुझे जैन विद्वानोंका ध्यान इस ओर आकर्षित करते हुए अत्यन्त खेद होता है कि इस समय विद्यार्थियोंके लिये इतिहासकी जो पाठ्य पुस्तकें शिक्षालयोंमें प्रचलित हैं उनके तरफ हमारा लक्ष्य शून्य मात्र सा है। इन इतिहासकी पुस्तकोंमें जैनधर्म व भगवान महावीरके जीवन पर जिस प्रकार प्रकाश डाला जा रहा है उस पर जैन समाजके विद्वानोंने यदि ध्यान नहीं दिया तो, मैं विश्वास पूर्वक कहनेको तैयार हूँ कि आगामी ५० वर्षोंमें, यही साहित्य जैनधर्म व जैन समाजके लिये अत्यन्त घातक व अहितकर सिद्ध होगा। इन अधिकांश पुस्तकोंमें जो कुछ भी जैनधर्म व भगवान महावीरके सम्बन्धमें लिखा गया है या लिखा जा रहा है वह अधिक अंशमें कपोलकल्पित है, सत्यताका गला घाँटा गया है। मैं इन लेखकोंका दोष इस लिये नहीं निकालता कि उनमेंसे अधिकांश लेखक अज्ञेन हैं; उन्होंने अज्ञेन होनेके नाते जैन साहित्यका अध्ययन न करते हुए इधर उधरकी साधारण पुस्तकोंके आधार पर अथवा कही सुनी प्रचलित किंवदंतियों पर, जो सामग्री सही या गलत मिल पाई उसे ही उन्होंने अपनी पुस्तकोंमें संगृहीत कर दिया। ऐसी पुस्तकें गत कई वर्षोंसे इतिहास पर लिखी जा रही हैं और उनमें अधिकांश लेखकों द्वारा इसी तरह अनगल उगला जा रहा है, परन्तु जैन विद्वानोंने आज तक इस ओर तनिक भी ध्यान नहीं दिया, जिसका परिणाम यह हुआ कि ऐसे साहित्यकी रोक होनेके स्थान पर वृद्धि होती जा रही है। और यदि अब भी इसका पूर्ण रूपेण विरोध नहीं किया गया तो भविष्यमें यह सब साहित्य सत्य प्रमाणित होकर जैनधर्मके असली स्वरूप पर ऐसा कुठाराघात करेगा जिसके प्रहारसे जैनधर्मकी भारी क्षति अवश्यभावी है। बन्धुओं! क्या आप यह नहीं सोचते कि हमारी समाजके होनहार बच्चोंको जब जैनधर्म व भगवान महावीरके संबंधमें विद्यालयोंमें ऐसा साहित्य पढ़नेको मिलता है तो उनके कोमल मस्तिष्कों पर क्या प्रभाव पड़ता होगा? अस्तु!

मैं अपने इस आलोचनात्मक लेखको अधिक न बढ़ाकर जैन विद्वानोंका ध्यान श्रीयुत रामकृष्ण माथुर एम. ए. द्वारा लिखित भारतवर्षके इतिहासके छठवें अध्याय पर आकर्षित करता हूँ। माथुर सा. इतिहासके एम. ए. तो अवश्य होंगे ही, परन्तु सत्यकी खोज करनेकी आपने तनिक भी परवा नहीं की। प्रस्तुत पुस्तकके पृष्ठ नं. ४२ के प्रथम पेरोग्राफसे ही आपने कल्पित बातें लिखना आरंभ किया है। आप लिखते हैं कि “प्रथम आन्दोलन जैन धर्मके स्वरूपमें प्रकट हो रहा था, जिसके संस्थापक गौतमकी भाँति क्षत्रिय वंशके राजकुमार

महावीर वर्धमान थे ।” बड़े आश्चर्यकी बात है कि महावीरको आपने जैनधर्मके संस्थापक बिना आधार मान लिया । आपका यह लिखना आपकी आगे लिखी हुई इस पंक्ति द्वारा खंडित होजाता है कि—“आजकल जैनी उनकी और उनके गुरु पारसनाथकी मूर्तियां पूजते हैं” । एक स्थान पर तो भगवान महावीरको आप जैनधर्मके संस्थापक लिखते हैं और दूसरे स्थान पर उनके गुरु पारसनाथका पूजा जाना सिद्ध करते हैं । फिर यह प्रश्न हम उन्हींकी बुद्धि पर छोड़ते हैं कि जैनधर्मके प्रवर्तक महावीर थे या यह धर्म उनसे पूर्वकालसे प्रचलित है । ऐसा जान पड़ता है कि माथुर सा. ने जैन धर्मका इतिहास लिखनेमें आवश्यक खोज नहीं की । यदि डा. ईश्वरीप्रसादकृत “न्यु हिस्टरी आफ इंडिया”को आप देखनेका कष्ट करते तो ऐसी बात लिखनेका साहस कभी नहीं करते ।

जैनधर्म चौबीस तीर्थंकरोंमें विश्वास रखता है और भगवान महावीर जैनियोंके चौबीसवें तीर्थंकर थे, उनसे पूर्व तेईस तीर्थंकर और हो चुके हैं । भगवान पार्श्वनाथ तेईसवें तीर्थंकर होकर एक ऐतिहासिक पुरुष हुए हैं, जो महावीरसे २५० वर्ष पूर्व हुए थे । प्रसिद्ध इतिहास लेखकोंने यह बात प्रमाणित कर दी है कि भगवान पार्श्वनाथ ईसासे पूर्व प्रायः आठवीं शताब्दीमें हुए थे और उन्हीं द्वारा प्रचलित जैनधर्ममें भगवान महावीरने कुछ सुधारों द्वारा नई जान फूँकी थी । जैनधर्म बौद्धधर्मसे प्राचीन धर्म है, वेदोंमें भी ‘जिन’ व ‘अर्हन्’ शब्दोंका प्रयोग पाया जाता है जिसमें सिद्ध है कि जैनधर्म वेदोंके कालसे प्रचलित है । वेदोंमें भगवान ऋषभदेवके विषयमें कई स्थानों पर विवेचन मिलता है जो जैनधर्मके वर्तमान युगके प्रथम तीर्थंकर माने जाते हैं, लेकिन इतिहासकी दृष्टिसे उनके कालका निर्णय अभी हो नहीं पाया है । वर्तमान युग खोजका युग है और मनुष्य सत्यताका पूजारी होनेके नाते अंध विश्वासों पर श्रद्धा नहीं रखसकता, उसे तो प्रमाण चाहिये । कुछ वर्षों पूर्व यहाँ इतिहास लेखक महावीरको ही जैनधर्मका आदि प्रवर्तक मानते थे परन्तु ऐतिहासिक खोजोंके बाद उन्हींकी यह मानता झूठ सिद्ध हो चुकी है । ऐतिहासिक खोजोंके क्रममें शनैः शनैः यह बात सिद्ध हो रही है कि महावीरसे पूर्व जैन धर्म था, उनसे पूर्व जैन धर्मके तेईसवें तीर्थंकर पार्श्वनाथ हुए थे । भारतवर्षके ही नहीं बरन् पश्चात्य इतिहासज्ञोंने भी यह बात स्वीकार कर ली है । इतिहासकी खोज करनेवाले और भी आगे बढ़ रहे हैं और आगे यह भी सिद्ध कर दिया है कि पार्श्वनाथ के पूर्व जैनियोंके बावीसवें तीर्थंकर नेमिनाथ और हिन्दुओंके अवतार श्रीकृष्ण समकालीन व परस्पर संबंधी थे । धीरे धीरे यह भी प्रमाणित हो जावेगा कि नेमिनाथ के पूर्व जो तीर्थंकर हुए हैं यह जैनधर्मकी मान्यताके अनुसार सत्य है, परन्तु इसके लिये अभी समयकी आवश्यकता है और यह सब बात भविष्यके गर्भमें हैं । परन्तु मनुष्यकी बुद्धि द्वारा जो जो बातें प्रमाणित होती जा रही हैं उनसे माथुर सा. किस प्रकार अनभिज्ञ रहे यह बात बड़े आश्चर्यकी है ।

आगे चलकर आप लिखते हैं कि—“ तीस वर्षकी अवस्थामें घर बार छोड़कर महावीर बनको चले गये और बारह वर्ष तक बड़े बड़े साधु महात्माओंके सत्संगमें रहकर मुक्तिकी खोज करते रहे । ” जैनियोंके तीर्थंकर किसीको गुरु नहीं बनाते, वे स्वयंबुद्ध होते हैं, जन्मसे ही मति, श्रुत, और अवधिज्ञान युक्त होनेसे उन्हें गुरुकी आवश्यकता नहीं होती। मुक्तिकी खोज करनेके लिये महावीर प्रभुने बारह वर्ष भ्रमण नहीं किया, मुक्ति प्राप्त करनेका पथ उन्हें जन्मसे ही ज्ञात था, बल्कि पूर्ण ज्ञान प्राप्त करनेके हेतु व अपने पूर्व संचित कर्मोंका नाश करनेके लिये बारह वर्ष उन्होंने घोर तपस्या और आत्म-चिंतनमें बिताये और प्रायः इन वर्षोंमें वे मौनावस्थामें ही रहे। उनका यह विश्वास था कि मनुष्य जब तक स्वतः अपूर्ण रहता है तब तक वह संसारी प्राणियोंका पर्याप्त रूपसे कल्याण नहीं कर सकता। पूर्ण ज्ञानकी प्राप्तिके हेतु यह समय उन्होंने तप और चिंतनमें व्यतीत किया और कैवल्यज्ञान प्राप्त करनेके पश्चात् उपदेश देना आरंभ किया।

आगे लेखक महोदयने लिखा है कि—“ इसके पश्चात् उन्होंने अपना नाम जैन (स्वयंको मिटाने वाला) रखलिया और कुछ शिष्योंको एकत्रित करके एक नवीन धर्मकी स्थापना की जो उनके नाम पर जैनधर्म कहलाता है । ” जिस इतिहास लेखकको जैन शब्दका अर्थ भी मालूम न हो उसके लिये इतिहास लिखना अनधिकार चेष्टाके अतिरिक्त और क्या कहा जा सकता है ? जैन शब्दका अर्थ “ स्वयं को मिटाने वाला ” लिखनालेखककी अज्ञानताका द्योतक है। जैन शब्दका अर्थ है—जयतीति जिनः—याने ‘ जो जय प्राप्त करता है वह जिन ’ है अर्थात् जिन्होंने इन्द्रियोंको वशमें कर लिया है वे हैं ‘ जिन ’ हैं, उनके अनुयायी “जैन” कहलाते हैं। महावीरने कोई नवीन धर्मकी स्थापना नहीं की वरन उन्होंने पूर्व प्रचलित जैनधर्ममें देश, काल और क्षेत्रके अनुसार कुछ सुधार करके उसमें नव-जीवनका संचार किया और ब्राह्मणों द्वारा की गयी दयनीय दशासे अहिंसा और स्याद्वाद रूपी अस्त्रोंसे भारतवर्षका उद्धार किया।

आगे चलकर लेखक महोदयने जैनधर्मके तीन मुख्य सिद्धान्तोंको इस तरह लिखा है...दिव्य दृष्टि, सुविचार और सत्कर्म इनके स्थान पर जैनधर्मके तीन मुख्य सिद्धान्त ये हैं...सम्यग् ज्ञान, सम्यग् दर्शन, और सम्यक् चारित्र्य। मोक्ष प्राप्त करनेके लिये तप, जप और चिंतनके अतिरिक्त ये तीनों जैन मतानुसार अत्यन्त आवश्यक हैं।

आगे आप लिखते हैं कि—“ जैनी मुंह और नाकसे पट्टी बांधे रहते हैं, ” माथुर सा. को पेसे कितने जैनियोंसे संसर्ग हुआ जिनको उन्होंने मुंह और नाकसे कपडा बांधे रहते देखा है ? श्वेताम्बर व दिग्ंबर दोनों सम्प्रदायोंमें पट्टी कोई नहीं बांधता; हां, इनमेंसे दो सम्प्रदाय-स्थानकवासी और तेरहपंथी नये अवश्य निकले हुए हैं जो मूर्तिपूजाके विरोधी हैं और मुंह पर पट्टी बांधते हैं—नाक पर नहीं।

आगे आप लिखते हैं कि—“इसके लिये यह भी आवश्यक है कि उसका जीवन आन्तरिक और बाह्य अवगुणोंसे रहित हो जावे तब वह व्रत रखे, शरीरको कष्ट दे औरत पस्या करे.” अवगुणोंसे रहित होने पर व्रत रखना, शरीरको कष्ट देना, और तपस्या करना किसी भी धर्मकी मान्यता नहीं हो सकती; व्रत रखना, शरीरको कष्ट देना और तपस्या करना ये सब कार्य आन्तरिक और बाह्य दुर्गुणोंको दूर करनेके साधन हैं। आगे चलकर आपने यह भी लिखा है कि—“महावीर मूर्तिपूजाके विरोधी थे।” हम यहां पर लेखकसे पूछते हैं कि आपने पेसा लिखने की धृष्टता किस आधार पर की? जैनियोंकी मूर्तिपूजा अत्यन्त प्राचीन है, प्रथम तीर्थंकर ऋषभदेवके पुत्र भरत चक्रवर्तीने जैन शास्त्रानुसार अष्टापर पर्वत पर चौबीस विंबोंकी प्रतिष्ठा करवाई थी, इसके अतिरिक्त गुजरात देशमें पालीतानामें जैनियोंका जो सिद्धाचल तीर्थ है वह अत्यन्त प्राचीन होकर जैन सूत्रोंमें अनादि तीर्थ माना है। पेसी स्थितिमें महावीरको मूर्तिपूजाका विरोधी बताना बिलकुल ही असंगत है।

जैनियोंके मंदिर पर्वतों व सुनसान जंगलोंमें ही नहीं वरन् शहरों गांवों आदि सब स्थानों पर पाये जाते हैं। लेखक महोदयने यदि भ्रमण करके वास्तविकताका पता लगाया होता तो वे पेसा लिखनेका कष्ट कभी न करते।

आगे चलकर आपने लिखा है कि—दक्षिण के जैनी पहिलेकी भांति अपने शरीरको नंगा रखते थे—? क्या ही अविवेकतापूर्ण लेख है! जैनी कभी भी नंगे नहीं रहते थे और न रहते हैं। किन्तु भगवान महावीरके दो प्रकारके साधु (शिष्य) थे? जिनकल्पी यानी वस्त्ररहित जो जंगलोंमें रहकर आत्मचिंतन करते थे, २ स्थविरकल्पी यानी वस्त्रधारी जो नगरोंमें विचरकर गृहस्थोंको उपदेश दिया करते थे जैसा कि आजकलके श्वेतांबर साधुसाध्वी होते हैं। श्वेतांबर व द्विगम्बर भेदोंके विषय में जो मत लिखा गया है वह भी बिलकुल असत्य है। आपने यह भी लिखा है कि “श्वेतांबर अपनी मूर्तियोंको स्वच्छ वस्त्रोंसे आच्छादित करते हैं।” जैन चाहे श्वेतांबर हो या द्विगंबर अपनी मूर्तियोंको वस्त्रोंसे आच्छादित कभी नहीं करते। यदि लेखकने कभी जैन मंदिरमें जानेका कष्ट किया होता तो पता चलता कि सत्य क्या चीज है।

उपरोक्त उद्धरणोंसे पाठकोंको विदित हो गया होगा कि उक्त इतिहासके लेखक द्वारा जैनधर्म व महावीरके सिद्धान्तोंके प्रति विष उगलनेका कैसा प्रयत्न किया गया है। पेसी ही पाठ्य पुस्तकों द्वारा जैन समाजको भावी पीढी पर जैनधर्मके प्रति अश्रद्धा के अंकुर उत्पन्न करनेका कतिपय अजैन लेखकों द्वारा प्रयास किया जाता है। यह पुस्तक राजपूताना बोर्डसे पाठ्य पुस्तकके रूपमें स्वीकृत की हुई है। भारतवर्षमें जैन विद्वानों व इतिहासज्ञोंकी कमी नहीं है, परन्तु बात केवल इतनी है कि इस ओर उनका ध्यान आकृष्ट नहीं हो पाया है, अन्यथा पेसी पुस्तकोंका विरोध अवश्य होता। मैं गत कई वर्षोंसे इस पर

विचार करता रहा हूँ और ऐसी पुस्तकें देख देख कर मुझे अत्यन्त दुःख होता है। मैं चाहता तो यह था कि किसी विद्वान द्वारा यह प्रश्न उठाया जाता जिससे जैन समाज व विद्वानोंका ध्यान इस ओर शीघ्र आकृष्ट हो परन्तु सबको इस ओर चुप देखकर विवश होकर यह कार्य मुझे करना पड़ रहा है। आशा है कि विद्वद्वर्ग इस और शीघ्र ध्यान देकर ऐसी इतिहासकी पुस्तकोंका पूर्ण विरोध करके उन्हें पाठ्यक्रमसे हटवानेका या उनमें समुचित सुधार करवानेका प्रयत्न करेंगे और साथ ही साथ ऐसे लेखकोंसे अपनी पुस्तकोंमें दुरस्ती करवानेकी भी व्यवस्था कराई जावेगी, जिससे जैन धर्मके सम्बन्धका यह मिथ्या साहित्य भविष्यके लिये बन्द होजावे। यदि इस समय इसका विरोध नहीं किया गया और जैन समाज निद्रा लेती रही तो भविष्यमें इतिहासकी दृष्टिसे जैनधर्म व भगवान महावीर जैसी असाधारण विभूतिका संसारके इतिहासमें कोई महत्त्व नहीं रहेगा।

पूज्यताका विचार

लेखक : पूज्य मुनिमहाराज श्रीविक्रमविजयजी

[क्रमांक ९९ से क्रमशः]

ता. १५-४-४२के 'स्थानकवासी जैन' पत्रमें 'बडों और गुणियोंको आदर देनेका नियम सर्वसाधारण के लिये समान है। जिस तरह राजा या सम्राट के सभामें पदार्पण करने पर सभासदोंको खड़े होकर आदर देना, गुरु अथवा धर्माचार्य के आगमन पर सन्मुख जाकर वंदन नमस्कार करना आदि।' डोसीजी का यह लेख भावोंकी भिन्नता को ही स्पष्ट करता है, कारण कि जो पुरुष जिसको बडा या गुणी समझता है, वो ही उसका आदर करता है अन्य नहीं, यह सर्वत्र सुप्रसिद्ध है। अन्य राजा, अन्य सम्राट, अन्य गुरु या अन्य धर्माचार्यके आगमन पर अन्य जनता आदर नहीं करती तो केवल सर्वसाधारण के लिये आदर देनेका नियम समान है यह सिद्ध नहीं हो सकता है। क्या मूर्तिपूजक धर्माचार्यके आने पर समग्र जैन जनता आदर करती है? नहीं। ऐसे ही स्थानकवासी धर्माचार्यके आने पर जैन जनता मात्र आदर नहीं करती है। इसका क्या कारण है? क्या भावके सिवा कोई दूसरा कारण हो सकता है? कदापि नहीं। तब तुम्हारे नियमकी सर्वजनसमानता कैसे टिक सकती है? आगे चलकर लिखा है कि—'किन्तु भविष्यमें होनेवाले महापुरुषको वर्तमानमें आदर देनेका वैसा नियम नहीं है' इस वाक्यसे तो 'नियम नहीं किन्तु हो सकता है' ऐसा तुमने स्वीकार लिया क्यों कि तुमने आदर नहीं देनेका नियम है, ऐसा नहीं लिखा है, और तुम्हारे उपर लिखनेके मुताबिक भूतमें हुए महापुरुषोंको वर्तमानमें भी आदर देनेका नियम नहीं है यह बात भी मंजूर करनी होगी। तब भूत पुरुषका वर्तमानमें नामस्मरण स्तुत्यादि भी निरर्थक हो

जायगा क्योंकि वो भाव असिद्ध अवस्था का है वर्तमानमें तो है ही नहीं । 'इसीसे भविष्यमें होनेवाले सम्राटका, वर्तमान युवराज अवस्थामें ही सम्राट मान कर सम्मान नहीं किया जाता' यह भी आपका कथन सूरिजीके सिद्धान्तके अनुकूल ही है, क्यों कि सम्राटके पुत्र मात्र युवराजकी हैसियतसे आदरको प्राप्त नहीं करते, केवल अग्रिम पुत्र ही इस आदरका अधिकारी होता है । इसका मतलब तो यह हुआ की उसे भावी सम्राट मान कर ही उसका आदर होता है और कुछ नहीं, अन्यथा सब पुत्रोंका समान आदर होना चाहिये । इससे भावी तीर्थंकरको जो वन्दन करता है वह वर्तमानमें तीर्थंकर है ऐसा समझकर नहीं किन्तु भावि तीर्थंकर समझकर ही । ऐसे ही 'न दो चार दिनके बाद दीक्षित होनेवाले वैरागीको साधुकी तरह वंदना-नमस्कार किया जाता है' यह बात भी हमारे अनुकूल ही है, क्योंकि लोग उस समय उस वैरागीकी पूर्वके समान उपेक्षा नहीं करते, किन्तु उसे भावी साधु समझकर उसका आदर ही करते हैं। इसलिये 'जब कि इसी भवमें दो चार दिन बाद ही होनेवाले सम्राट, साधु अथवा तीर्थंकरको पहिलेसे वैसा मान नहीं दिया जाता।' इत्यादि जो तुमने कहा है, वह असिद्ध ही है अतः आदर करनेमें जनताका भाव ही मुख्य निमित्त है इसलिये तुम्हारा भरतजी विषयक प्रश्न नहीं हो सकता है । "अन्तकृतद्शांगमें प्रसंग उपस्थित होने पर भी ऐसा (वंदनादिका) उल्लेख नहीं होना स्मरितके लिये स्पष्ट बाधक है ।" यह लिखना भी अयुक्त है, क्योंकि सूरिजीने कृष्णको वंदन किया है ऐसा लिखा ही नहीं है । और प्रसंग उपस्थित होने पर भी नहीं कहने मात्रसे वस्तुका अभाव सिद्ध नहीं हो सकता है । ऐसी भी अनेक बात हैं कि जिसमें किसी पुरुषका विस्तारसे वर्णन होने पर भी मातपिताका नाम तक बताया गया न हो । इससे उनके मातापिता नहीं थे यह कभी सिद्ध नहीं हो सकता है । एवं च भवांतरमें होनेवाले महा-पुरुषको पहिलेसे वंदनानमस्कार करनेका नियम न होनेसे भरतके मरीचि-वंदनकी घटनाको अपवाद रूप नहीं कहा जा सकता है । प्रत्युक्त महापुरुषके चारों निक्षेप वंघ होनेसे पहिले भी वंघता ही शास्त्रसिद्ध है ।

"सूरिजी यादःअपने ही उदाहरणको समझ लें तो इसीसे समाधान हो सकता है " यह कथन निरस्त है । डोसीजी अपने लेखको बराबर समझ ले तो सूरि-जीके आक्षेप बराबर मालूम हो जाय क्योंकि प्रवृत्ति और निवृत्तिमें भाव ही कारण है यह बात आपके लेखोंसे भी सिद्ध कर चुके हैं । "लक्ष्मणजी भाईकी मृत्यु सुनकर मरे इस तरह सभीको मरनेका कहनेवाले तो सूरिजी जैसे अकलमंद ही हो सकते हैं" ऐसा लिखना भी अकलमंदाका ही काम है, क्योंकि सूरिजीने सबको मरनेका कहा ही नहीं किन्तु भावको जो निमित्त नहीं मानते हैं उनको ऐसा कहना पडेगा यह आपत्ति दा है । 'भरतजीने भावोंके बहावमें' इत्यादि लेख भी अयुक्त है । क्योंकि वर्तमान जो अवस्था वह उपेक्षणीय है इस बातको सिद्ध किये बिना ही यह लिखा है । (कमशः)

રણશય્યા

વિક્રમ-સંવત્ ૧૨૩૦.

ગૂજરાતમાં જાણે નવો રાજ્ય અને નવી પ્રજાનો યુગ મંડાયો હતો.

રાજ્યો અનેક આવે છે, અધાય ચાલ્યા જાય છે; ભૂતકાળના પડપોપડા નીચે દબાઈ ધણાખરાનાં તેો નામોનિશાને મિટી જાય છે, અમર અને છે મૂઠી જેટલા ગણ્યાગાંઠ્યા-કેટલાક પોતાનાં સુકૃતોથી-જગતમાં શુભિક્ષ રેલાવનાર વરસાદની જેમ; કેટલાંક પોતાનાં હલકાં કૃત્યોથી-સંસારમાં પ્રલયનું તાંડવ મચાવી સંહારલીલા આચરનાર જળપ્રલયની જેમ! અને પ્રજા ? પ્રજાનો વેલો તેો અમર તપ્યા કરે છે. પ્રજા નથી જન્મતી કે પ્રજા નથી મરતી ! જન્મે મરે છે કેવળ પ્રજાની જીવન-ભાવના ! એક કાળે પ્રજા જાણે મરીને જીવે છે, ખીજે કાળે એ જીવવા છતાં મરેલી લાગે છે.

• પણ, બુદ્ધિ અને લક્ષ્મીથી સમૃદ્ધ અનેલ ગૂજરાતની સમૃદ્ધિની ભરતીનો જીવાળ એાસરવા લાગ્યો હતો, જગે જગે એની એાટનાં એંધાણુ દેખાતાં હતાં. મહારાજા સિદ્ધરાજ અને મહારાજા કુમારપાળે લાડ-કાડથી ઉછેરેલી ગુજરાતની ઉન્નતિનો સિતારો ખુલ્લું થતો અટકી અસ્તાચળ તરફ ધરી રહ્યો હતો. ઉદયની પાછળ અસ્ત-એ ન્યાયે કયાં કદી કોઈ સ્થળે ભેદભાવ દર્શાવ્યો છે ?-ભલે પછી એ મહામહેનતે ઉછેરેલ ઉદ્યાનમાંનું આત્રવૃક્ષ હોય કે પોતાની મેળે વનવગડામાં મોટું થયેલ વ્યાવળનું ઝાડ હોય !

ગૂજરાતના જ્ઞાન-વૈભવનો મહિમા ગૂજરાતનાં સીમાડાં વીંધી ભારતવર્ષના દૂર-સુદૂરના પ્રદેશોમાં ફેલાવનાર કલિકાલસર્વજ્ઞ ભગવાન હેમચંદ્ર કાળધર્મ પામ્યા હતા. ગૂજરાતની શાસન-સત્તાની મર્યાદા ગૂજરાતની બહાર દૂર દૂર સુધી વધારનાર મહારાજા કુમારપાળ સ્વર્ગવાસી બન્યા હતા. મહારાજા સિદ્ધરાજ અને મહારાજા કુમારપાળે શૌર્ય, સમભાવ અને ધર્મપરાયણતાથી શોભાવેલ ગુર્જરપતિના સિંહાસન ઉપર અજ્યયપાળની આણુ પ્રવર્તવા લાગી હતી.

રાજ્ય બદલાયો હતો; રાજ-ભાવના પણ બદલાઈ હતી. પ્રજાને પોતાનો ફેંસલો કરવાનો હતો-મરીને જીવવાનો કે જીવતાં છતાં મરેલા રહેવાનો !

અજ્યયપાળે સિંહાસનારૂઢ થઈ પોતાની સત્તાનો કોરડો નિર્દય રીતે પ્રજાની પીઠ ઉપર વીંઝવો શરૂ કર્યો હતો. ગુર્જરપતિની સત્તા અને ગુજરાતની સમૃદ્ધિને પોતાના પ્રાણુસમી ગણી તે માટે મરી ફીટવાની ભાવનાવાળા શાણુ સામંતો, મંત્રીઓ અને મહાઅમાત્યોનું આજે રાજસભામાં સ્થાન ન હતું; એ અધાય પોતાના ઉજ્જવળ જીવનની જેમ ઉજળા સૂત્યુની રાહ જોતા રાજવિમુખ બની ધર્મકરણીમાં સમય વીતાવતા હતા. એક કાળે બહાદૂર ચોદ્દાઓ, બુદ્ધિશાળી મંત્રીઓ, અને સત્ત્વાભિમાની મહાઅમાત્યોથી શોભતી ગુર્જરપતિની રાજસભામાં આજે સ્થાન હતું ખુશામતખોર પટાવતોનું અને રાજની હામાં હા ભણી રાજને ખુશ કરી શકે તેવા મંત્રીઓ અને પ્રધાનોનું. રાજની અવળી પ્રવૃત્તિઓને પકકારી શકે કે રાજને રાજધર્મનો મર્મ સમજવી શકે એવો વીરનર એ રાજસભામાં મળવો દુર્લભ હતો.

૪૧૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૬]

અન્યપાળનું શાસન દિન પ્રતિદિન વધુ ને વધુ પ્રજા-પીડક બનતું જતું હતું. અત્યાચાર અને અન્યાય જાણે અત્યારસુધી દયાઈ રહ્યા હોય તેમ, સમય મળતાં પોતાનું ઉચ્ચ સ્વરૂપ ધારણા કરી ચારે કોર ધૂમી રહ્યા હતા. એક દિવસ સમાચાર આવતા કે આજે આટલા નરવીરોનો સંહાર કરવામાં આવ્યો. કોઈ દિવસ ખબર મળતા કે આજે આટલાં દેવ-મંદિરોનો ધ્વસ કરવામાં આવ્યો. વળી કોઈ દિવસ સમાચાર મળતા કે માતા ગુર્જરીના ચરણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરનાર અમુક વીર નરને જીવતો ભૂંજી નાખવામાં આવ્યો.

પ્રજાનું હૃદય આવા આવા સમાચારોથી થંભી જતું.

મરીને અમર થવાની ભાવનાવાળી પ્રજાના દિલમાં આજે દૈવીભાવ પેદા થયો હતો- મરીને અમર બનવાનો માર્ગ લેવો કે મરણતોલ દશામાં જીવવાનો લોભ સેવવો. ગૂજરાતની પ્રજાનું ખમીર આજે જાણે અગ્નિ પરીક્ષામાં મુકાયું હતું. પ્રજાની આ વીર-ભાવનાનો અગ્નિ બલિદાન વગર જાત્રત રહે એ અશક્ય હતું. અને તેથી જ એ આતશને જલતો રાખવા કેટલાય વીર નરોએ હસતે મોંએ પોતાના જીવનની આહુતિ આપી હતી.

પોતાના દેશ અને ધર્મ માટે રણશય્યાની મોજ માણનાર માતા ગુર્જરીના આવા જ એક વીર જૈન સપૂતની આ અમર કથા છે !

[૨]

સૌરભ સૌને સુવાસિત કરવા ચાહે છે, દુર્ગંધ સર્વત્ર દુર્ગંધ પસારવા મથે છે; બેમાં જે બળવાન હોય તે જીતે છે.

નવા ગુર્જરપતિ અન્યપાળની આસપાસ તેને અનુરૂપ નવું મંત્રીમંડળ ગોઠવાઈ ગયું હતું. આ મંત્રીઓને ગુર્જરપતિના ગૌરવનું અને ગુર્જર દેશના મંત્રીપદાની મહત્તાનું જ્ઞાન ન હતું એમ નહીં; હજુ ગર્ભ કાલે જ મહારાજા કુમારપાળના શાસનકાળમાં એ અધુ એમણે જોયું અને અનુભવ્યું હતું. પણ આજે તેમણે દિલની દોલતને ઠોકરે મારી દુનિયાની દોલતને પ્યારી ગણી હતી;—માન, મહત્તા અને વચસ્વના સ્થાને વૈભવ, વિલાસ અને ભીરુતાના તેઓ ઉપાસક બન્યા હતા. રાજાના માર્ગદર્શક થવાના બદલે રાજાના અનુગામી બની આ મંત્રીઓ સ્થાનભ્રષ્ટ બન્યા હતા, અને ખીજને સ્થાનભ્રષ્ટ કરવા મથતા હતા. અન્યપાળનું અવિચારી શાસન તેમને વધુ વેગ આપતું હતું. એક પછી એક કેટલાય દેશ-સેવકા ઉપર આથી આફતો ઊતરી હતી.

કમળવનને ખીલવતો પ્રભાતનો બાલરવિ પાટણનાં મહાલયોને સોનેરસ્યાં બનાવી ઊંચે ચઢતો હતો ત્યારે એક રાજદૂત મહામંત્રી આત્રભટ (આંબડ)ના મહાલયનાં પગથિયાં ચઢતો હતો. મલ્લિકાજીન જેવા સમર્થ નૃપતિ ઉપર વિજય મેળવી ઠેક ઠોકણુ સુધી ગુર્જરપતિની આજ્ઞા પ્રવર્તાવનાર આ મહામંત્રીને મહારાજા કુમારપાળે રાજપિતા-મહાના ગૌરવવંતા ધિરુદ્ધથી નવાજ્યા હતા; રાજા અને પ્રજા બધા તેમને એ નામે જ પિછાણતાં અને સન્માનતાં. મરતકને હથેળીમાં રાખી પોતાની પળે પળ રાજસેવામાં સમર્પણ કરનાર આ વૃદ્ધ રાજપિતામહને મન આજે રાજદરબાર અકારો બન્યો હતો. તરણું ચરવા કરતાં ભૂખની મોજ માણનાર વનરાજની જેમ તેઓ આજે રાજકાજથી નિવૃત્ત બની અંતર્મુખ જીવન ગુજારતા હતા.

રાજદૂત ન્યારે મહાલયમાં પ્રવેશ કરતો હતો ત્યારે મહામંત્રી ધર્મકર્મમાંથી નિવૃત્ત

અંક ૯]

રણુશય્યા

[૪૧૯]

બની મહાલયના એક ખંડમાં ટહેલતા હતા. તેમણે દૂરથી દૂતને જોયો, અને તે બધી ખાળું સમજી ગયા. જે વાતની તેઓ કદપના કરતા હતા તે જ વાત સામે આવતી લાગી એટલે તેમને જરાય અચંબો ન થયો; ગઈ કાલે જ અજયપાળના મંત્રીમંડળને તેમણે જે વાત સંભળાવી હતી, તે જ વાત રાજને આ રાજપિતામહના પોતાના મુખથી સાંભળવી હતી. મહામંત્રી આ માટે તૈયાર જ હતા. રાજદૂતે મહામંત્રીના ખંડમાં પ્રવેશ તો કર્યો, પણ તેના પગ થંભી ગયા, કોઈ વૃદ્ધ કેસરીને જોતાં હરણું થંભી જાય તેમ. હજુ ગઈ કાલ સુધી જેણે મહારાજ કુમારપાળ જેવા સમર્થ રાજવી ઉપર પોતાનું વચ્ચે પ્રવર્તાવ્યું હતું તે રાજપિતામહને અજયપાળની એક હલકી રાજઆજ્ઞા સંભળાવવા આ રાજદૂતની જીભ ઉપડતી ન હતી; તે અવાફ થઈને ઊભો હતો. છેવટે મહામંત્રીનાં શાંત વચનોથી સ્વસ્થ બની રાજદૂતે રાજઆજ્ઞા સંભળાવતાં કહ્યું: “ મંત્રીવર! મહારાજ અજયપાળની આજ્ઞા છે કે આપે આજે રાજસભામાં હાજર થઈ મહારાજ જે કંઈ પૂછે તેનો જાતે ખુલાસો કરવો. આ રાજઆજ્ઞા છે, તેનું પાલન કરવામાં જરાય ગફલત ન થવી જોઈએ. ”

રાજઆજ્ઞા સંભળાવી દૂત વિદાય થયો.

મહામંત્રી ખંડમાં ફરી ટહેલવા લાગ્યા. તેઓ વિચારતા હતા: આ રાજઆજ્ઞાનું પાલન થાય કે ન થાય-તેનું પરિણામ તો નિશ્ચિત જ છે, રાજઆજ્ઞાનું ઉથાપન કરીને જે વાત સિદ્ધ કરવાની છે તે જ વાત રાજઆજ્ઞાનું પાલન કરીને પણ સિદ્ધ કરવાની છે. ફરક માત્ર એટલો જ છે કે-રાજઆજ્ઞાનું અત્યારે જ ઉથાપન કરવામાં અજયપાળ અને તેની મંત્રીમંડળને ખરા ખરા શબ્દો સંભળાવવાનો, આખી ય રાજસભાને પોતાના ગૌરવનું ભાન કરાવવાનો, પાટણ અને સમગ્ર ગુજરાતની પ્રજાને કર્તવ્યપાલનની હાકલ કરવાનો અને પ્રજાની મરજીવા વૃત્તિના આતશને જલતો રાખવાનો એક સુવર્ણ અવસર જતો કરવા જેવું હતું. વીરોચિત જે ઉજ્જવળ મૃત્યુની તેઓ રાહ જોતા હતા તેનું દર્શન તેમને આ રાજઆજ્ઞામાં થયું.

-અને તેમણે આ રાજઆજ્ઞાનું પાલન કરવાનો નિર્ણય કર્યો.

[૩]

આખાય પાટણમાં આ વાત ફેલાઈ ગઈ હતી. રાજપિતામહ આત્રભટ આજે અજયપાળની રાજસભામાં હાજર થવાના હતા. રાજ રાજ નવી નવી આપતકથા સાંભળતા પાટણના નાગરિકોનાં હૃદય ધડકતાં હતાં; ન માલુમ આજનો દિવસ વળી કઈ વિપત્તિ લાવવાનો હતો. કોઈકનું મન વળી એમ લલચાતું હતું કે રાજપિતામહની આ રાજસભાની મુલાકાતમાંથી કંઈક માર્ગ નીકળે અને તેઓ મંત્રીમંડળમાં જોડાઈ અજયપાળની સાન ડેકાણે લાવે. મરજુભીરૂ એવા કોઈને વળી એમ ધર્ષ આવતું કે-મરજુના ભય આગળ રાજપિતામહ પોતાનો હઠ છોડીને અજયપાળના આજ્ઞાધારી બની જશે. વળી કોઈને થતું કે-ગમે તે થાય, મહામંત્રી આત્રભટ પોતાના ગૌરવને અખંડ રાખશે; ભલે પછી તેમ કરતાં મરજુ આવી પડે. પ્રજાના દિલમાં આજે આવી અનેક લાગણીઓ પ્રવર્તતી હતી. અને એમાં સાચું શું તેનો આજની રાજસભામાં ફેંસલો થવાનો હતો.

મંત્રીમંડળ, સામંતો અને પ્રજાજનોથી ભરેલી રાજસભામાં મહામંત્રી આત્રભટ

૪૨૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૬

અજ્યપાલની સમક્ષ હાજર થયા. આ જ સ્થાનેથી આ મહામંત્રીએ અનેક રાજઆજ્ઞાઓ સંભળાવી હતી અને અનેકની પાસેથી ખુલાસાઓ સાંભળ્યા હતા. આજે તેઓ પોતે રાજઆજ્ઞા સાંભળવા અને ખુલાસાઓ આપવા રાજની સામે ઊભા હતા. જાણે કાળજ્યે સ્થાનને બદલી નાખ્યું હતું. પણ મહામંત્રીને આનો કશો ઓરતો ન હતો. તેમણે ત્યારે રાજઆજ્ઞાઓ સંભળાવી હતી તેય માતૃભૂમિની સેવા માટે અને આજે ક્ષણ માટે એક રાજઆજ્ઞાને શિરે ચડાવી હતી તેય એ જ માતૃભૂમિ ગૂજરાતની સેવા કાજે! તેઓ સ્વસ્થ ચિત્તે ઊભા હતા. તેઓ જે તરફ દૃષ્ટિ ફેરવતા તે તરફનાં મુખો નીચાં ઢળી પડતાં, મધ્યાહ્નના સૂર્યને જોઈને આંખો ઢળી પડે તેમ; તેમનું તેજ જાણે કોઈનાથી સહન થતું ન હતું. રાજસભામાં જાણે એક પ્રકારની સ્તબ્ધતા પ્રવર્તતી હતી.

અજ્યપાળને આજે આ બૃહા મંત્રીને પોતાની સત્તાનો પરચો બતાવવો હતો. આ મહાઅભિમાની મંત્રીના ગર્વનું ખંડન થઈ જાય અને તે મરણુભીરૂ બની પોતાની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો થઈ જાય-એ ધડીનું દર્શન કરવા તેનું મન તલપાપડ થઈ રહ્યું હતું. તેણે કહેવાની શરૂઆત કરી:

“ આમ્રભટ! ગઈ કાલે મારા મંત્રીમંડળને કહેલી વાત સંબંધી તમારે કંઈ નવો ખુલાસો કરવાનો છે ? ”

“ ના. ” આમ્રદેવે માથું ઊંચું કરી ટૂંકા છતાં મક્કમ જવાબ આપ્યો.

“ ગુર્જર દેશના સિંહાસનનો સ્વામી-ગુર્જરપતિ તમારો સ્વામી નહીં ? તેની આગળ તમારું શિર ઝૂકશે નહીં ? ગુર્જરપતિનો ગુરુ તે તમારો ગુરુ નહીં ? ગુર્જરપતિનો દેવ તે તમારો દેવ નહીં ? ”

“ ના. ” આમ્રદેવે એ જ જવાબ આપ્યો.

“ કેમ ? શા માટે નહીં ? ”

આમ્રભટને લાગ્યું કે હવે પોતાનું અંતર ખોલવાનો અવસર આવી લાગ્યો છે. તેણે ત્યારે કોર દૃષ્ટિ ફેરવી, અને કહ્યું : “ મહારાજા કુમારપાળના સર્વકલ્યાણમય સ્વામિત્વ આગળ ઝુકેલું આ શિર ખીજા કોઈની આગળ ઝુકવાનો ઈન્કાર કરે છે. ગુરુવર્ય કલિકાલ-સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ચરણે ઢળેલી ખુદ્ધિ ખીજાને ગુરુ માનવા તૈયાર નથી. અને શ્રી વીતરાગદેવને પોતાના મનોમંદિરના સિંહાસને આરૂઠ કરનાર આ હૃદયમાં ખીજા દેવનું સ્થાન નથી. સતી સ્ત્રીને એક લવમાં બે સ્વામી હોય તો આ મસ્તકનો ખીજા સ્વામી હોય ! ”

સભા સ્તબ્ધ બની ગઈ. પણ અજ્યપાળ એમ પાછો પડે એમ ન હતું. એને તો આજે આ વાતનો અંત લેવો હતો. તેણે કહ્યું : “ રાજઆજ્ઞા તમને એવો આદેશ આપે તો ? ”

“ તો ય શું ? ” આમ્રદેવે કહ્યું.

“ આમ્રભટ! સત્તા આગળ શાણપણ શા કામમાં આવવાનું ? ”

“ કૂતરાની જેમ સત્તા આગળ પૂંછડી હલાવનાર શાણપણનો શો અંજનમ આવે છે તે આ મંત્રીઓ, આ સામંતો અને આ પ્રજનાયકોને પૂછો ? ક્યાં ગઈ ગુર્જરપતિના મંત્રીઓની એ નિડરતા, સામંતોની એ શરવીરતા અને પ્રજનાયકોની એ સર્વોપરિતા ? આજે સરસ્વતી લક્ષ્મીની દાસી બની છે, શરવીરતા સત્તાની ગુલામ બની છે, અને નિડરતાએ

પુશામતનો આશ્રય શોધ્યો છે. એ બધો આ શાણપણનો પ્રભાવ છે. એ શાણપણ એક દિવસ ગુર્જર-રાજ્યનો સર્વનાશ ન નોતરે તો સારું! મારે એવું શાણપણ ન ખપે!” આમ્રભટે સ્પષ્ટ વાત સંભળાવી દીધી. રાજસભાની સન્બધતા વધુ ઘેરી બની!

“એટલે રાજઆજ્ઞાનો અનાદર?” અન્યપાળે પૂછ્યું.

“ના. આત્મ-આજ્ઞાનો સ્વીકાર!” આમ્રભટે એવો જ જવાબ આપ્યો.

સમય જતો હતો તેમ અન્યપાળની ઉગ્રતા, આમ્રભટની મક્કમતા અને રાજસભાની ચિંતામસ્તદશા વધતી જતી હતી. કોણ જાણે આજે શુંનું શુંય બની ખેસવાનું હતું?

છેલ્લો દાવ અજમાવતો હોય તેમ અન્યપાળે કડકાર્ધ પૂર્વક કહ્યું: “પણ, આમ્રભટ! આ રીતે રાજઆજ્ઞાની અવગ્ના કરવાની શિક્ષા શું છે તેનો ખ્યાલ છે?”

આમ્રદેવને આ સવાલનો જવાબ દેવો જરૂરી ન લાગ્યો. માત્ર મૌનભાવે ચારે તરફ એક દષ્ટિ નાખી તે અન્યપાળની સામે સ્થિર નયને જોઈ રહ્યો. સભાજનોએ એ દષ્ટિમાં જાણે હિમાલયસમી અડગતાનાં દર્શન કર્યાં.

“આમ્રભટ! આમ અકાળે મોત નોતરીને જીવતરને ખાઈ શા માટે કરો છો? હજીય સમય છે! આજે તમારા જીવન-મરણનો ફેંસલો થવાનો છે! માટે ફરી વિચાર કરી જુઓ! રાજઆજ્ઞાનું ઉચાસન કરનારની દયા રાજસત્તા કદી ખાતી નથી!” અન્યપાળે છેવટની વાત કહી દીધી.

“જીવતર ખારું થતું નથી, પણ મોત સુધરે છે. કાયરના જેવું જીવતર અને શરવીરના જેવું મૃત્યુ-એમાં પસંદગીનો વિચાર કરવાનું કામ કાયરનું છે, શરવીરનું નહીં. શરો તો સદાય ખાંપણ સાથે રાખી ફરે છે. ગુર્જરપતિની આ રાજસભા આજે એવા કાયરોનો અખાડો બન્યો છે. શાસનદેવ એને એથી બચાવે! અને દયા? જેના માથે વીતરાગ જેવો ત્રિભુવનના નાથ સમો ઘણી છે તેને કોની દયા યાચવાની હોય? મારો નિર્ણય અફર છે. રાજસત્તા પોતાને ગમતો નિર્ણય ભડે કરે!” આમ્રભટનો અવાજ રાજસભામાં પડધા પાડતો હતો. આખી રાજસભા જાણે થંભી ગઈ હતી.

રાજપિતામહના મુખ ઉપર દૈવી તેજ રમી રહ્યું હતું.

“સારે સાંભળો આમ્રભટ!” અન્યપાળે સખ્તાઈથી કહ્યું: “તમે રાજઆજ્ઞાનું ઉચાપન કર્યું છે. રાજસત્તા તમને તે માટે મૃત્યુદંડની શિક્ષા ફરમાવે છે. આવતી કાલ સુધીમાં તમારો નિર્ણય નહીં ફરે તો આવતી કાલે રાજ્યના સુકોટોની તલવારની ધાર તમારા લોહીનું પાન કરી એ શિક્ષાનો અમલ કરશે!”

-અને જાણે રાજસભામાં વધુ સમય ખેસવું હવે અસહ્ય થઈ પડ્યું હોય તેમ અન્યપાળ એકદમ રાજસભામાંથી રાજભવનમાં ચાલ્યો ગયો. મંત્રીઓ અને સામંતો અવનત મુખે જોઈ રહ્યા. પ્રજાજનોની આંખો અશ્રુભીની બની.

સ્મિત વદને સૌને નિહાળી રાજપિતામહ આમ્રભટે પોતાના મહાલય તરફ પગલાં માંડ્યાં સારે સૌને લાગ્યું કે જાણે આ રાજપિતામહના શાણપણ આગળ અંધ રાજસત્તાના ચૂરેચૂરા થઈ ગયા હતા.

[૪]

જેની સેવામાં જીવનનું સર્વસ્વ સમર્પણ કર્યું હતું તે મહારાજા કુમારપાળ દેવ અને જેની ચરણરજ મસ્તકે ચડાવી જીવનને પાવન કર્યું હતું તે કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિ જે માર્ગે પ્રયાણ કરી ગયા હતા તે સ્વર્ગપથે પ્રયાણ કરવાનો સુઅવસર આત્રભટને સાંપડ્યો હતો, એટલે તેમના આનંદનો પાર ન હતો. જાણે કાઈ આનંદપર્યટણે નીકળવાનું હોય તેમ તેમનું અંતર તૈયારી કરતું હતું.

તે દિવસની આખી રાત મંત્રીશ્વરે ધ્યાન અને આત્મચિંતનમાં પસાર કરી. જીવનભર ગુરુપાસેથી મેળવેલી ધર્મભાવના જાણે આજે મંત્રીશ્વરની સહાયે આવી હતી. આવતી કાલે મરવાનું નિશ્ચિત હતું, પણ જાણે એ મરણનો ખ્યાલ સુઠાં ન હોય એમ મંત્રીશ્વર ખેપરવાહ હતા. તેમને ચિંતા હતી માત્ર એટલી કે આવતી કાલના મરણ-મહોત્સવ વખતે ચંચળ મન ક્યાંક વિચલિત ન બની બેસે! અને તેમણે ખૂબ ખૂબ ચિંતન-મનન કરી એ મનને દૃઢ બનાવી લીધું. આત્મચિંતનના આશક મંત્રીશ્વરને આજની રાત જાણે ટૂંકી લાગી.

પરોડ થયું: મંત્રીશ્વર પ્રતિકમણથી પરવારી ગયા.

સૂર્યોદય થયો: મંત્રીશ્વર દેવમંદિરમાં દેવાધિદેવ વીતરાગ પ્રભુના દર્શને ગયા, અને પરમાત્માની અનેક રીતે સ્તુતિ કરી સ્થિર આસન લગાવી બે ઘડી ધ્યાનમગ્ન બની બેઠા. છેવટે પરમાત્માને નમસ્કાર કરી પ્રાર્થના કરી! “દેવાધિદેવ! આપ સર્વજ્ઞ છો. આપનાથી કર્યું છુપાવવાનું કે આપને કર્યું કહેવાનું ન હોય. મને આપના ચરણરજની સેવા સદાય પ્રાપ્ત થજો! પરમાત્મનું અત્યાચાર કે આકૃતથી ડરીને હું ધર્મવિમુખ ન બનું, કદી પાપનો માર્ગ ગ્રહણ ન કરું, અને માનું વીરવ્રત સદાય અખંડ રહે! એટલું જ આપની પાસે પ્રાર્થું છે. પ્રભુ! મને આપ જેવા અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્માનું, આપે પ્રરૂપેત્ર ધર્મનું અને આપે ઉપદેશીલ ગુરુનું સદાકાળ શરણ હજો.”

મંત્રીશ્વરની પ્રાર્થના પૂરી થઈ. આત્માની અને દેવની સાક્ષીએ અનશન વ્રત સ્વીકારી જ્યારે તે દેવમંદિરમાંથી બહાર આવ્યા ત્યારે તેમના મુખ ઉપર અદ્ભુત ભાવ દીપ્તિ રહ્યો હતો.

જાણે મરણો-મહોત્સવ માટેની તેમની સર્વ તૈયારી પૂર્ણ થઈ હતી.

[૫]

બે પ્રહર સૂર્ય ઉઠ્યે ચઢ્યો અને રાજસુભટો શસ્ત્રસજ્જ બની રાજપિતામહના મહાલયે આવી પહોંચ્યા. રાજઆજ્ઞા તો એવી હતી કે આત્રભટને ખાંધીને તલવારની ધારથી તેમનું માથું ઉડાવી દેવું. પણ વીર નરેાએ આવા મરણને ક્યારે સ્વીકાર્યું હતું કે આત્રભટ તેને સ્વીકારે! એ તો જેમ દુનિયામાં પોતાની સાથે અનેક સોબતીઓ લઈ ફરે છે તેમ પરલોકના પ્રયાણ વખતે પણ પોતાની સાથે અનેકને તેડતા જાય છે.

આત્રભટ એક રણવીર યોદ્ધો હતો. રણસંગ્રાણની વાત થતાં તેના વૃદ્ધ શરીરમાં પણ જાણે એતન રેલાવા માંડતું હતું. તેણે રણભૂમિમાં પોતાની આખરી પથારી કરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો.

રાજસુભટો આવતાં તેણે તામે થવાની ના પાડી અને પોતાની પાસે જે થોડા રણુવીર સુભટો હતા તેમની સાથે તે રાજસુભટોની સામે ઊતરી પડ્યો. મંત્રીશ્વરના સુભટોએ મહાલયમાંથી જ એવો સપાટો ખોલાવ્યો કે, અંઝાવાતથી ઊડેલા તણુખલાંઓની જેમ, રાજસુભટો મહાલયથી દૂર નાસી ગયા.

પણ મંત્રીશ્વરને પોતાનાં સાધનોનો યરાયર ખ્યાલ હતો. આટલા ટૂંકા વિજયથી એ પુલાર્ષ જય એમ ન હતા. આજે મરણુ અવશ્યભાવી છે એનો એને યરાયર ખ્યાલ હતો. એટલે છેવટે એ પોતાના સુભટો સાથે હાથમાં તલવાર લઈ મેદાનમાં ઊતરી પડ્યા. જ્નેતજ્નેતામાં રાજસુભટો સાથે ઘેર સંગ્રામ મચી ગયો. અને લડતાં લડતાં એ બધા ધંટાધરની નજીક જઈ પહોંચ્યા.

રાજસુભટોની સંખ્યા વધતી જતી હતી. એક ખૂટતો તો તેના સ્થાને બીજા એ આવી ચડતા હતા. મંત્રીશ્વરના મૂડી જેટલા સુભટો ધીમે ધીમે ઘટતા જતા હતા. છતાં સંગ્રામ પૂરો થવાને હજી વાર હતી. મહામંત્રી આમ્રભટના વૃદ્ધ શરીરે જાણે આજે નવજીવન પ્રાપ્ત કયું હતું. તેનો સપાટો કોઈથી સહન થતો ન હતો. એ જ્યાં ધૂમવા લાગતા ત્યાં મેદાન ખાલી થઈ જતું.

પણ આજે તેનો અંત લખાઈ ચૂક્યો હતો.

સૂર્ય જ્યારે મધ્યાહ્ન વટાવી અસ્તાચળ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો ત્યારે મંત્રીશ્વરનું શરીર પણ શિથિલ થતું જતું હતું. તેમનાં અંગોમાંથી લોહી ટપકતું હતું. હવે વધુ વખત ટકવું અશક્ય હતું. તેમણે ક્ષણભર આંખ મીંચી ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરી લીધું, અને છેવટની રણુગર્જના કરી પોતાની જીવનસંગિની સમીતલવારનું છેવટનું તર્પણુ કરાવ્યું અને પછી એક રાજસુભટની તલવારથી જખમી બની એ જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા.

અને એ પડતાંની સાથે બીજા રાજસુભટો તેમના ઉપર તલવારથી તૂટી પડ્યા; ક્રોધ મૃતક ઉપર ગીધડાઓ તૂટી પડે તેમ. જ્નેતજ્નેતામાં ત્યાં લોહીનું ખાખોચિયું ભરાઈ ગયું.

જન્મભર સેવેલી માતૃભૂમિના ચરણે કંકુવર્ણા શોણિતનું તિલક કરી રાજપિતામહનો આત્મા પરલોકનું પ્રયાણ કરતો હતો ત્યારે સ્વર્ગની અપ્સરાઓ સ્વર્ગના પંથમાં રક્તવર્ણા સંખ્યાનું કંકુ વેરી રાજપિતામહના સ્વાગતની તૈયારી કરતી હતી.

શરશય્યાપર સૂતેલા બીજમપિતામહની યાદ આપતી રાજપિતામહ આમ્રભટની આ રણુશય્યા અમર બની !*

—રતિલાલ દ્વીપચંદ દેસાઈ

*‘પ્રબંધચિંતામણિ’ના આધારે.

પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો

સંપ્રાદક તથા સંપાદક

શ્રીયુત સારાભાઈ મણિલાલ નવાખ

[કાવ્યાંક ૧:—]

શ્રી વિજયાણુદસૂરીશિષ્યાવરચિત યમકમય શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તવન

[શેઠ આણુદણ કલ્યાણજીની પેઢીની લાયબ્રેરીમાં કેટલીક હસ્તલિખિત પ્રતો વગેરે છે તેની નોંધ વગેરે કરતાં એક જૂના લોકડાનાં ડબ્બામાંથી એક હસ્તલિખિત ગુટકો મારા હાથમાં આવ્યો છે, જેમાંથી આ યમકમય સ્તવન અહીં આપ્યું છે, અને તે જ ગુટકોમાંનાં ખીજાં પણ અપ્રગટ સ્તવનો આ લેખમાળામાં ક્રમે ક્રમે પ્રસિદ્ધ કરવાની મારી ધમ્મ છે. આ ગુટકો હાલમાં પણ પેઢીમાં જ છે.]

પ્રભુમી પરમ શુરુ પાય, મન ધરી સારદ માય,
જસ નામ (મે) નવનિધિ થાય, ગાયસ્થું તે જિનરાય;
ગાયસ્થું તે જિનરાય નાયક, સંખેશ્વર પુરવર ધણી,
શ્રી વિજયાણુદસૂરીદ-સેવક, લણુઈ ચિતિત સુરમણી. ૧

સુરમણી સુત પરિવાર, સુરિજન સુજન જનસાર,
સુવિણય વિણેયના વાર, તું દીઈ જગદાધાર;
તું દીઈ જગદાધાર જિનવર, સંખેશ્વર જિન પાસ એ,
શ્રી વિજયાણુદસૂરીદ-સેવક, કહઈ પૂરઈ આસ એ. ૨

આસસેણુ નરવરવંસ (શ),-આકાસ ભાસન હંસ,
નત સુરનરેશવતંસ, વરવિબુધ રચિત પ્રશંસ;
વરવિબુધ રચિત પ્રશંસ સામી, સેવતાં સુખ પાઈઈ,
શ્રી વિજયાણુદસૂરીદ-સેવક, લણુઈ પ્રભુ મનિં ધ્યાઈઈ. ૩

ધ્યાઈઈ મનહ મજાર, નિદ્રા પ્રમાદ નિવાર,
શત એક નઈ આઠ વાર, પ્રહ ભિકિ ભગતિ ઉદાર;
પ્રહ ભિકિ ભગતિ ઉદાર સુંદર, સંખેશ્વર જિન જે જપઈ,
શ્રી વિજયાણુદસૂરીદ-સેવક, કહઈ ત્રિભુવન તે તપઈ. ૪
તે તપઈ ત્રિભુવન માંહિ, દિન દિન વધઈ ઉચ્છાહિ,
તે તરઈ ભવજલ માંહિ, જે ગ્રહ્યા તઈ નિજ ખાંહિ;

અંક ૬]

પ્રાચીન ગુજરાતી કાવ્યો

[૪૨૫]

- જે અદ્યા તઈ નિજ ખાંહિ સાહિખ, તેહને નરપતિ નમઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, લણુઈ દોહગ ઉપસમઈ. ૫
- ઉપસમઈ અતિ ઉત્તંગ, પરખત પરઈ તનુ ચંગ,
 મહવારિલોલુપ ભંગ, તે કરઈ કોપ અલંગ;
 તે કરઈ કોપ અલંગ મહા મૃગ, મૃગ સમોવડિ તે લહઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, કહઈ પ્રભુ મનિ જે વહઈ. ૬
- જે વહઈ કોપ પ્રચંડ, પુચ્છ ચ્છટા ઉદંડ,
 કરિ કલભ સુંડાદંડ, સહસા કરઈ શતખંડ;
 સહસા કરઈ શતખંડ જિણિ વનિં; સીં હ ખીહ તે નવિ કરઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, લણુઈ પ્રભુ મનિં જે ધરઈ. ૭
- જે ધરઈ ગયણુચ્યું વાદ, વાજઈ સમીર સનાદ,
 સવિ શુવ કરતા સાદ, નાસઈ તણુ ઉનમાદ;
 નાસઈ તણુ ઉનમાદ જેહથી, દાવાનલ જલ તે ગણુઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, કહઈ પ્રભુ મુખિં જે લણુઈ. ૮
- લણુઈ વદન કુંકુંકાર, દોણુહ જિસિ અસિધાર,
 ભીપણુહ નયન વિકાર, જે રીસનો ભંડાર;
 જે રીસનો ભંડાર ક્ષિધર, સિંદરા સરિષા હૂઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, લણુઈ પ્રભુ જેહનઈ જૂઈ. ૯
- જેહનઈ જૂઈ દેવિંદ, જિહાં ભડઈ સિંધુરવૃંદ,
 ધરહરઈ પેખી વૃંદ, નાયઈ સુભટ આણુંદ;
 નાયઈ સુભટ આણુંદ જિણિ રણિં, તિહાં જયલચ્છી વરઈ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, કહઈ પ્રભુ મનિ સાંભરઈ. ૧૦
- સાંભરઈ માય નેં તાય, અતિ ચંડ વાજઈ વાય,
 કલ્લોલ લોલ નિકાય, ઉચ્છલી ગયણુચ્યું ધાય;
 ઉચ્છલી ગયણુચ્યું ધાય જલનિધિ, સંખેશ્વર જિન ભાપ એ,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, લણુઈ ટલઈ સંતાપ એ. ૧૧
- સંતાપકારક જેહ, ખસ ખાસ નઈ પરમેહ,
 ગડગુંબડાદિક દેહ, પાસ નામ ઔષધ તેહ;
 પાસ નામ ઔષધ તેહ રોગા, વેગથી નાસેં સહી,
 શ્રી વિજયાણુંદસૂરીંદ-સેવક, કહઈ તસ આપદ નહીં. ૧૨
- નહી કો જિહાં આધાર, ગિરિ દરી ગુહિર અંધાર,
 વટ કુટજ નઈ સહકાર, જનનો નહી સંચાર;

૪૨૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[૫૫]

- જનનો નહી સંચાર જિણિ વનિ, ચોર મિત્ર થઈ મિલઈ,
શ્રી વિજયાણુ'દસૂરિદ-સેવક, લણઈ તસ એ લય ટલઈ. ૧૩
લય ટલઈ આઠેં એહ, સમરતાં શ્રી જિનનેહ,
કલ્યાણુ કમલા ગેહ, નવજલધરોપમ દેહ;
નવજલધરોપમ દેહ જેહનું, નાગ લાંછન સોહએ,
શ્રી વિજયાણુ'દસૂરિદ-સેવક, કહઈ ત્રિભુવન મોહએ. ૧૪
મોહન સંખેસર ગામ, દીપઈ જિહાં પ્રભુ ધામ,
મિલી સંઘ આવઈ સ્વામિ, તુઝ ભેટવાનઈ કામિ;
તુઝ ભેટવાનઈ કામિ અંગે, જેહને ઊલટ થયો,
શ્રી વિજયાણુ'દસૂરિદ-સેવક, લણઈ ત્રિભુવન તે જ્યો. ૧૫
તે જ્યો ત્રિભુવન દેવ, જિણિં લહી તુમચી સેવ,
મુઝ મન એહ જ ટેવ, સેવા કરું નિતમેવ;
સેવા કરું નિતમેવ તાહરી, એતલી મુઝ મનરહી,
શ્રી વિજયાણુ'દસૂરિદ-સેવક, કહઈ સેવું વલી વલી. ૧૬
વલી વીનવું જિનરાજ, મનમાહિં આણો આજ,
દરિસણુ દિઓ મહારાજ, પૂરવો વંછિત કાજ;
પૂરવો વંછિત કાજ માહરા, વામાનંદન સુંદરુ,
શ્રી વિજયાણુ'દસૂરિદ-સેવક, લણઈ વંછિત સુરતરુ. ૧૭
(કૃપાશ)
ઈય ધરણુ પઉમાવઈ સેવિય સંખેસર જિણુનાયગો,
મઈ પરમભત્તિ જહાસત્તિ સંથુઓ સુહદાયગો;
તવગચ્છગયણુદિવાયરોવમ સિરિ વિજયાણુ'દસૂરીસરો,
તસ સીસ કહઈ જે લણઈ ભાવઈ કુસલકમલા તે વરો.* ૧૮
॥ ઇતિ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ સ્તવનં સંપૂર્ણં ॥

જ્ઞાપાસ કરતાં-આ સ્તવન પૂ. સુ. મ. શ્રી જયંતવિજયજી વિરચિત 'શંખેશ્વર મહાતીર્થ' નામક ગ્રંથમાં બહુ જ થોડા પાઠાંતરો સાથે છપાયેલું જણાયું છે. —તંત્રી

“શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ” સંખંધી

એક અભિપ્રાય

“આપના તરફથી શ્રી જૈન સાહિત્યના પ્રકાશન અંગે જે મહત્વપૂર્ણ માસિક પ્રગટ થાય છે, તે માટે જૈન કેમ આપની રૂણી છે. શ્રી “જૈન સત્ય પ્રકાશ”નો દરેક અંક, ઘણા ઉપયોગી વિષયોથી ભરપૂર પ્રગટ થાય છે અને તે માટે તમને ધન્યવાદ ઘટે છે.”

સુરત તા. ૨૪-૧૧-૪૩

—સાકરચંદ માણેકચંદ ઘડિયાળી

‘ અનેકાન્ત ’ના સમ્પાદક શ્રી જુગલકિશોરજી મુખ્તારનો મર્યાદા-ભંગ [તંત્રીસ્થાનેથી]

“ શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ ’ના ગયાના આગલા અંક-ક્રમાંક ૧૦૩-માં વીરસેવામંદિર સરસાવાના અધિષ્ઠાતા તરફથી પ્રચાર પામતા વીરશાસન-જયન્તી-ઉત્સવ સંબંધી શ્રીમાન બાબૂ બહાદુરસિંહજી સિંઘીનો પત્ર પ્રગટ થયા પછી ગયા અંક-ક્રમાંક ૧૦૪-માં એ જ સંબંધી પંડિત શ્રી. બેચરદાસજીએ પં. જુગલકિશોરજી મુખ્તાર ઉપર લખેલ પત્ર અમે પ્રગટ કર્યો હતો. પંડિત શ્રી બેચરદાસજીનો આ પત્ર ટૂંકો, મુદ્દાસરનો અને જેના ઉપર લખવામાં આવ્યો હતો તેના પ્રત્યેનો પોતાનો ભાવ, કાંઈ પણ છુપાવ્યા વગર, સ્પષ્ટ શબ્દોમાં રજુ કરતો હતો. પણ ઘણી વખત આકરું સત્ય અકારું થઈ પડે છે તેમ સિંઘીજીના કે પંડિતજીના પત્રથી આત્મ-શોધન કરવાનો જે લાભ શ્રી મુખ્તારજીને મળવો જોઈતો હતો, તેના બદલે એ પત્રો વાંચીને તેઓ છોડાઈ પડ્યા છે, અને “મારું તે જ સાચું” સિદ્ધ કરવાના આવેશમાં પોતાની કલમને પૂરપાર છૂટી મૂકીને મર્યાદા-ભંગના કિનારે પહોંચી ગયા છે-એમ ‘ અનેકાન્ત ’ના છેલ્લા અંક-વર્ષ ૬ કિરણ ૯-માંનું સમ્પાદકીય લખાણ વાંચતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

‘ અનેકાન્ત ’ના ઉક્ત અંકમાં તેમણે, અમે પ્રગટ કરેલ, સિંઘીજીનો અને પંડિત શ્રી બેચરદાસજીનો-એમ બન્ને પત્રો પ્રગટ કર્યા છે. અને સાથે સાથે એ બન્ને પત્રલેખકો અંગે પોતાની નોંધ લખવા પૂર્વક ‘ જૈન સત્ય પ્રકાશ ’ની ‘ વિરોધી-ભાવના ’ માટે પણ લાંબી જેવી નોંધ લખી છે.

શ્રીમાન સિંઘીજીના પત્ર અંગે શ્રી મુખ્તારજીનો અમારા ઉપર આક્ષેપ છે, કે અમે તે મૂળ પત્રમાં ફેરફાર કરી દીધો છે. પણ મૂળ પત્રને જોનાર કોઈ પણ વિશારશીલ માણસને જણાયા વગર નહીં રહે કે જે ફેરફારને તેઓ ‘ સ્વેચ્છાચાર ’ કહીને વર્ણવે છે તે ફેરફાર કેવળ બે ચાર શબ્દોના પરિવર્તન રૂપ જ છે કે જેથી મૂળ અર્થમાં લેશ પણ ફેર પડતો નથી. આ શાબ્દિક ફેરફારનું કારણ તો એ સંભવે છે કે એક વખત પત્ર તૈયાર કર્યા પછી, તે રવાના કરતી વખતે છેલ્લી પળે તેમાં કંઈ ફેરફાર કર્યો હોય, અને પત્રની નકલમાં તે સુધારો દાખલ કરવો રહી ગયો હોય. બાકી અમે તો એ પત્ર અમને જે રીતે મળ્યો તે રીતે જ અક્ષરશઃ પ્રગટ કર્યો છે. આવા શાબ્દિક ફેરફારને આવું મોડું રૂપ આપીને શ્રી મુખ્તારજીને આખું પાતું ભરીને લખાણ લખવું પડે તે એમ સૂચવે છે કે શ્રી મુખ્તારજી પાસે આ અંગે વધુ લખવા જેવું બીજું કશું રહ્યું નથી. અસ્તુ.

પંડિત શ્રી બેચરદાસજીના પત્રે શ્રી મુખ્તારજીને ખૂબ ગરમ બનાવી દીધા હોય છે. આ માટે તેઓ લખે છે—

“ માલૂમ નહીં યહ પત્ર ચિત્ત ઔર મસ્તિષ્કકી કૈસી સ્થિતિમેં લિખા ગયા હૈ । ”

શ્રી મુખ્તારજીની આ વાત તો બરાબર છે, પણ તેમાં થોડોક ફરક છે. પત્ર લખનારે તો પૂરો વિચાર કરીને, કોઈ પણ વાત સંદિગ્ધ ન રહે તે રીતે સ્પષ્ટ ભાષામાં, સ્વસ્થ ચિત્તે પત્ર લખ્યો છે. ચિત્ત અને મસ્તિષ્કની દુરવસ્થા તો પત્ર વાંચનારની થઈ લાગે છે.

વાત એમ બની છે કે—કર્ડાર્ધમાં ઉકળતી ખાંડની ચાસણીમાં થોડુંક દૂધ છાંટવામાં આવે અને ઉજળી દેખાતી ખાંડના અંતરમાંથી મેલ ઉપર તરવા માંડે તેમ ‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની નોંધો શ્રી સિંધીજીના પત્ર અને શ્રી પંડિતજીના પત્રે શ્રી મુખ્તારજીના માનસમાં શ્વેતાંબરો માટે કેવો ભાવ ભર્યો છે તે પ્રગટ કરી દીધો છે. અને તે ભાવને શુદ્ધ બતાવવાના પ્રયત્નમાં પંડિતજી આગળ વધતા વધતા છેક મર્યાદા-ભંગના સીમાડે પહોંચી ગયા છે.

જો આમ ન હોય તો સિંધીજી કે પંડિતજીના જે પત્રથી મુખ્તારજીને પોતાના પ્રચારની અવળી દિશાનું ભાન થવું જોઈતું હતું, અને પોતાનાથી જાણે-અજાણે થઈ ગયેલી ભૂલ સુધારવાનો અવસર સાંપડવો જોઈતો હતો, તે જ પત્રો વાંચીને તે પત્ર-લેખકોને ઉતારી પાડવાનો તેઓ પ્રયત્ન ન કરત.

દર્પણની સામે ઊભા રહીને પોતાના મુખ ઉપર કોઈ દાગ દેખાય તો તે દાગ જ દૂર કરવો ઘટે. પણ એ દાગ દૂર કરવાના બદલે કાચ ઉપર પડદો નાખવામાં આવે, તેને દૂર હટાવવામાં આવે કે તેને ફેંકી-તોડીને તેના ટુકડા કરી દેવામાં આવે તો તેથી તે દાગ દૂર ન થઈ શકે. મુખ ઉપરના દાગને દૂર કરવાના બદલે કાચને દૂર કરવો એ સાચેસાચ દયનીય દશા ગણાય.

શ્રી મુખ્તારજી જાણે છે કે—જેઓએ તેમને પત્ર લખીને આ ઉત્સવના સંબંધમાં પોતાનો વિરોધ પ્રગટ કર્યો છે તેઓ અને જેઓનાં નામ તેમણે ઉત્સવસમિતિમાં રાખ્યાં છતાં મુખ્તારજીને પત્ર લખીને જેમણે પોતાનો સહકાર આપવાની તત્પરતા નથી બતાવી (અને એ રીતે આ ઉત્સવના પ્રચાર સંબંધી પોતાનો મૂક વિરોધ દર્શાવ્યો છે) તેઓનો એક યા બીજી રીતે વીરસેવામંદિર, ‘અનેકાન્ત’ કે પોતાના લાભ માટે, મુખ્તારજીએ ઉપયોગ કર્યો જ છે. છતાં આજે એ બધા સંબંધો મુખ્તારજીને કડવા અને નિદવાયોગ્ય લાગવા માંડ્યા છે, અને જે વ્યક્તિઓ ગઈ કાલ સુધી સારી લાગતી હતી તે આજે અણગમતી લાગવા માંડી છે એ પણ કાળની બલિહારી જ કહેવાય ! ખેર.

અમે તો પહેલાં જ કહ્યું છે કે જો મુખ્તારજીને વીરશાસન-જયંતી-ઉત્સવમાં શ્વેતાંબરોનો સહકાર મેળવવો જ હતો તો તેમણે લગવાન મહાવીર-સ્વામીની પ્રથમ દેશના સંબંધી શ્વેતાંબર માન્યતાનું ખંડન કરવાનો તેમજ

અંક ૯] શ્રી જુગલકિશોરજી મુખ્તારનો મર્યાદા-ભંગ [૪૨૯

શ્વેતાંબર આગમોને અર્વાચીન સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કરવો નહોતો જોઈતો. જો મુખ્તારજીને આ વસ્તુની શાસ્ત્રીય, ઐતિહાસિક કે ઔદ્ધિક ચર્ચા જ કરવી હતી તો તેને માટે તેમણે ખીજા કોઈ અવસરની રાહ જોવી જોઈતી હતી. બાકી પોતાના ઉત્સવમાં શ્વેતાંબરોના સહકારની માગણી કરવી અને સાથે સાથે જ શ્વેતાંબરોની માન્યતાનું પોતાને મનગમતી રીતે ખંડન કરવું-એ જો વાતો તો એવી છે કે પરસ્પર એક બીજાનો નાશ કરી દે. અને શ્રી મુખ્તારજીએ એવી જો વાતોને એક સાથે મૂકીને નાહકનો વંટોળ ઊભો કર્યો છે.

પોતાને ત્યાં ઉત્સવ માટે આમંત્રણ પાડોસ્તી, સંબંધી કે સ્નેહીનો તો દરેક રીતે સત્કાર જ થવો ઘટે; એ પ્રસંગે એના, પોતે માની લીધેલ, અવગુણની કે એની સાથેના વિરોધની વાત સરખી ઉચ્ચારવી અઘટિત અને અસ્થાને લેખાય! સાવ સાદી સમજમાં ઉતરી જાય એવી આ હકીકત શ્રી મુખ્તારજી જેવા ચતુર પંડિત ન સમજી શકતા હોય એમ અમને નથી લાગતું. છતાં તેઓએ એવો પ્રયત્ન કયો છે તેનો એક અર્થ તો અમને એમ લાગે છે કે- પોતાને અનુકૂળ લાગે ત્યાં સુધી શ્વેતાંબર વિદ્વાનો અને આગેવાનોના સહકારની વાત કરવી અને પોતાને પ્રતિકૂળ લાગે ત્યારે એ બધા માટે મનમાં આવે તેમ મર્યાદા ભૂલીને લખી નાખી તેમને ઉતારી પાડવા.

શ્રી મુખ્તારજીની આજ સુધીની પ્રવૃત્તિથી તો એમ જ જણાય છે કે- પોતાના આ પ્રચારની અવળી દિશા અને અસમયોચિતતા હજીય તેમના ખ્યાલમાં આવેલ નથી. આશા રાખીએ કે વહેલા-મોડા પણ તેમને પોતાની આ ભૂલ સમજાય અને તેઓ વધુ મર્યાદા-ભંગ કરતા અટકે!

શ્રી મુખ્તારજીની આ ભૂલ ભલે તેમને પોતાને ન સમજાઈ હોય, પણ તેમની આ પ્રવૃત્તિ કવેળાની અને અસ્થાને છે એમ ખીજાઓને તો હવે લાગવા માંડ્યું છે. પહેલાં મથુરાથી અને હવે આગરાથી પ્રગટ થતા 'જૈન સન્દેશ' નામક સાપ્તાહિકના તા. ૧૮-૫-૪૪ ના અંકમાં તેના તંત્રીએ આ માટે એક ખાસ નોંધ પ્રસિદ્ધ કરી છે, અને તેમાં મુખ્તારજીની આ પ્રવૃત્તિને અસ્થાને અને અકાળે બતાવી છે-એમ લાવનગરના "જૈન" સાપ્તાહિકના તા. ૪-૬-૪૪ ના અંકના અગ્રલેખ ઉપરથી જણાય છે.

આ સંબંધી વધુ ન લખતાં "જૈન" પત્રના ઉક્ત અગ્રલેખનો અંતિમ ભાગ નીચે આપી આ નોંધ પૂરી કરીએ છીએ :

"ખીજી તરફ કમનસીબીની વાત એ બની કે વીરશાસન મહોત્સવના એક કર્ણુધાર અને અનેકાન્તના સંપાદકે શ્વે. પરંપરાલેહ ઉપર પ્રહાર કરવા માંડ્યા. એટલે ઊભી થયેલી ગાંઠ વધુ સખત બની. 'જૈન સંદેશ'ના તંત્રીને જ કહેવું પડ્યું છે કે: "અનેકાન્ત" પત્રે પોતાના લેખમાં શ્વેતાંબર માન્યતાને

૪૩૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૯

અંગે જે વાંધા ઉઠાવ્યા છે તે અમારા વિચાર પ્રમાણે અસામાયિક અને અસ્થાને છે. વાંધા બતાવવાથી કોઈ પોતાની પ્રાચીન માન્યતા ન છોડી દે. આપણે તો શ્વેતાંબરો તથા સ્થાનકવાસીઓને પ્રેમપૂર્વક આમંત્રીને જ એકત્રિત કરી શકીએ. આજનો સમય અને આજનો વિષય શાસ્ત્રાર્થનો નથી....જેમ જેમ અપ્રિય ચર્ચાઓ છેડશું અને ખેંચતાણુ કરશું તેમ તેમ કોઈનું ભલું થવાનું નથી. શ્રીમાન ભુગલકિશોર મુખતાર જેવા પુરુષે આવી ચર્ચાઓ સમેટી લઈને સિંઘીજી જેવા ગૃહસ્થોને પ્રેમપૂર્વક આમંત્રવા બોધ્યો. ” વિગેરે.

મુખતારજીએ શ્વેતાંબર પરંપરા ઉપર કેવા પ્રકારના પ્રહાર શરૂ કર્યા છે તે બાણવાનું અમારી પાસે સાધન નથી. ખરેખર જ જે પોતાના પ્રસ્તાવમાં આ માન્યતા અંતરાયરૂપ છે એમ માનીને એમણે શ્વેતાંબર માન્યતાઓ ઉપર આક્રમણ આરંભ્યું હોય તો તેમની પ્રતિષ્ઠા અને વચને માટે પણ એ અશોભનીય છે. તલવારનો ઉપયોગ જેમ માન્યતા બદલાવવા માટે ન થઈ શકે તેમ બુદ્ધિની તિક્ષણ ધાર કે કુહાડા જેવી કલમ કે જીભથી માન્યતાપરંપરા બદલાવવાની આશા રાખવી તે નકામી છે એટલું જ નહિ પણ સહયોગને માટે નજીક આવેલા-આશાવાદ રાખી રહેલા લાઇઓ પણ વિમુખ બની બાંધ છે એ ન ભૂલવું ઘટે. આ વિવાદ જૈન સંદેશના તંત્રી કહે છે તેમ અકાળે અને અસ્થાને છે. ”

‘ વિક્રમ--વિશેષાંક ’ સંબંધી વધુ અભિપ્રાયો

[૧]

[પૂ. ઉ. મ. શ્રી. સિદ્ધિ મુનિજી મહારાજ]

તા. ૧૦-૫-૪૪. પ્રાંતિજ

(એ. પી. આર.)

શ્રીયુત ચીમનલાલ ગોકુલદાસ શાહ, અમદાવાદ.

ધર્મલાલ પૂર્વક: જૈનધર્મના સત્યનો પ્રકાશ કરવામાં આપના તંત્રીત્વ નીચે ચાલતું માસિક પત્ર સફળતા પ્રાપ્ત કરતું બાંધ છે એનો પુરાવો સમિતિ તરફથી હાલમાં બહાર પડેલો ‘ વિક્રમ વિશેષાંક ’ છે. વિક્રમ સંવત એ પાઞ્ચમી કલ્પિત થયેલો સંવત નથી પણ એ સંવતના પ્રથમાંક વખતે ‘ વિક્રમાદિત્ય ’ નામધારી પરદુઃખભંજક સમર્થ ઐતિહાસિક વ્યક્તિ હતી એ ‘ સત્ય પ્રકાશ ’ સાબિત કરી બતાવ્યું છે. એ કાલનાં સૂચક ચિત્રોથી તથા શ્રી વિક્રમાદિત્યના વ્યક્તિત્વના પ્રતિક સમા ચિત્રથી અંકને સુરમ્ય બનાવવામાં આવ્યો છે. આપનો તથા વ્યવસ્થાપક શ્રીયુત ન્યાયતીર્થ રતિલાલભાઈનો પ્રયાસ શ્લાઘ્ય છે. હું ઇચ્છું છું કે માસિક ભવિષ્યમાં અધિકાધિક પ્રગતિમાન થાય અને ધર્મ-સત્યોને અધિકાધિક પ્રકાશમાં મૂકે એ જ શુભ ભાવના.

લે. ઉપાધ્યાય સિદ્ધિમુનિના ધર્મલાલ.

[૨]

[પૂ. સુ. મ. શ્રી. હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ.]

તા. ૯-૫-૪૪ પ્રાંતિજ જ્ઞાન ઉપાશ્રય,

જ્ઞાન સત્ય પ્રકાશના તંત્રી મહાશય, અમદાવાદ.

શ્રી જ્ઞાન સત્ય પ્રકાશનો વિક્રમ વિશેષાંક મળ્યો આજથી ૨૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે મહારાજ વિક્રમાદિત્યનું અસ્તિત્વ હતું અને તે પુણ્યશ્લોક રાજના નામથી વીરનિર્વાણ સંવત ૪૭૦ માં એક ચિરસ્થાયી સંવત ગતિમાન થયો એ વસ્તુને સમર્થન કરતાં લેખોથી આ વિશેષાંક વાસ્તવિકતાને પામ્યો છે. વિશેષાંકના લેખકોએ શ્રી વિક્રમની ઓળખ આપવા તથા તેના જીવનને આલેખવા બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. જે કે એ પ્રયાસ સર્વ આત્મતામાં એક-મતે સફળ થયો નથી તેથી હજી તેમાં વધારે સંશોધનને અવકાશ છે. પણ જ્યાં તે સમ્રાટનું એ સમયમાં અસ્તિત્વ જ મીઠાવી દેવાના બારે પ્રયાસ થઈ રહ્યા છે ત્યાં એવો મતભેદ યોગ્ય સાધનોના અભાવે રહે તે સ્વાભાવિક જ છે. વિશેષાંકની લેખસામગ્રી બાવી લેખકોના હસ્તે આ વિષયની એકમતીનું જરૂર સર્જન કરાવશે. વિશેષાંકનું આજ સ્વરૂપ પણ સુશોભિત અને આકર્ષક બનાવવા સારી રીતે ધ્યાન આપાયું છે. તેમાં ગોડવેલાં ચિત્રો સુંદર અને સૂચક છે. લેખો મેળવવામાં તથા માસિકને વ્યવસ્થિત ચલાવવામાં આપનો તથા વ્યવસ્થાપક શ્રી. ન્યાયતીર્થ રતિલાલ ભાઈનો પ્રયાસ અત્યંત પ્રશંસનીય છે. આ માસિક જેવી રીતે ત્રિકાલાઆધિત સત્યને પ્રકાશ કરતું રહ્યું છે તેવી જ રીતે ભવિષ્યમાં પણ સતત પ્રકાશ કરતું જ રહે એ શુભેચ્છા.

ભાઈ રતિલાલ દીપચંદ ન્યાયતીર્થને ધર્મલાલ.

લે. હેમેન્દ્રસાગરના ધર્મલાલ.

[૩]

[કેપ્ટન એન. આર. ડાણી. I. M. S.]

Capt. N. R. Dani I. M. S.

59 I. G. H.

C/o. No. 6 Adv. Base P. O. તા. ૨૫ -૫-૪૪.

શ્રીયુત્ તંત્રીશ્રી, શ્રી જ્ઞાન સત્ય પ્રકાશ, અમદાવાદ.

બહાલા સાહેબ,

શ્રી જ્ઞાન સત્ય પ્રકાશનો વિશેષાંક વાંચ્યા પછી નીચેનો મહારા અભિપ્રાય મોકલું છું. ક્રમાંક ૧૦૦ વિક્રમ વિશેષાંકનો મોટો ભાગ મહેં વાંચ્યો છે. અત્યારના સમયમાં ન્યારે સંવત્પ્રવર્તક રાજ વિક્રમાદિત્યના અસ્તિત્વ માટે વિદ્વાન વર્ગમાં શંકાઓ અને બેઠાપોહ ચાલે છે ત્યારે આ અંક ખુબ જ આવકારદાયક છે. રાજ વિક્રમાદિત્ય અને શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરીશ્વરનો તેમના ઉપર પ્રભાવ એ આત્મતા અનેક લેખોમાં ઉલ્લેખ છે. રાજ વિક્રમાદિત્યે સૂરીશ્વરના સહવાસ, બોધ અને અસરથી છેવટે જ્ઞાનધર્મ સ્વીકાર્યો છે અને આથી જ્ઞાનધર્મનો તે સમયમાં પ્રચાર કેવો હશે તેનો ખ્યાલ આપણને રહેજે આવે છે. આ અંક જ્ઞાન તેમજ જ્ઞાનેતર સમાજ માટે સુંદર અને માહિતિપૂર્ણ વાંચન પુરું પાડે છે.

એ જ

લી. ડા. એન. આર. ડાણીના જયજીનેન્દ્ર સ્વીકારશો.

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના સાર વિશેષાંકો

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલ ખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) શ્રી પર્યુષણ પર્વ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય એક રૂપિયા.

(૩) દ્વીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સત્રા રૂપિયા.

(૪) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક ભિન્નભિન્ન લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો જ્ઞાપાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના એ વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી કાંઈલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, ચોથા, પાંચમા, સાતમા, આઠમા વર્ષની કાચી તથા પાકી કાંઈલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના એ રૂપિયા, પાકીના અઠી રૂપિયા.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ દોરેલું સુંદર ચિત્ર. ૧૦" x ૧૪"ની સાઈઝ, સોનેરી ખોડર. મૂલ્ય ચાર આના (ટપાલ ખર્ચનો દોઢ આનો).

—લખો—

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગલાઈની વાડી, ધીકાંરા, અમદાવાદ.